

Jezik Kanona mise u Parčićevu misalu (1893)

Jurčević, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:422521>

Rights / Prava: [In copyright/Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-24**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Sveučilišni preddiplomski studij jednopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Martina Jurčević

Jezik Kanona mise u *Parčićevu misalu* (1893)

Završni rad

Mentorica: prof. dr. sc. Milica Lukić

Sumentorica: dr. sc. Vera Blažević Krezić, poslijedoktorandica

Osijek, 2017.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
1. UVOD	5
2. HRVATSKA CYRILLOMETHODIANA – ZNANSTVENA DISCIPLINA I POKRET.....	6
2.1. Društveno-politički kontekst <i>Cyrillomethodiane</i>	6
2.2. Glagoljaš i čirilometodijanac Dragutin Antun Parčić.....	8
2.3. <i>Parčićev misal</i> (1893) – trijumf slavenske filologije i obnoviteljskih čirilometodskih nastojanja	10
3. JEZIK KANONA MISE U <i>PARČIĆEVU MISALU</i> (1893).....	12
3.1. Imenice	12
3.1.1. Glavna promjena imenica muškoga i srednjega roda: <i>o-/jo</i> -osnove	12
3.1.2. Glavna promjena imenica ženskoga roda: <i>a-/ja</i> -osnove	15
3.1.3. <i>I</i> -promjena imenica muškoga i ženskoga roda.....	16
3.1.4. <i>U</i> -promjena imenica muškoga roda	17
3.1.5. <i>V</i> -promjena imenica ženskoga roda.....	18
3.1.6. Konsonantske promjene	19
3.2. Zamjenice	19
3.2.1. Lične zamjenice	19
3.2.2. Nelične zamjenice	21
3.3. Pridjevi.....	23
3.4. Brojevi	25
4. ZAKLJUČAK	25
5. PRILOZI.....	27
5.1. Naslovna stranica <i>Parčićeva misala</i> (1893)	27
5.2. Transliteracija Kanona mise u <i>Parčićevu misalu</i> (1893).....	28
6. IZVORI I LITERATURA.....	35
6.1. Izvori.....	35
6.2. Literatura	35

SAŽETAK

Rad se temelji na usustavljenim filološkim (vanska i unutarnja povijest jezika) i kulturološkim činjenicama o hrvatskoj *Cyrillomethodiani* kao znanstvenoj disciplini i pokretu oblikovanom na hrvatskom tlu u 19. stoljeću sa zadatkom jačanja te ponovnoga širenja kulta Svetе Braće – Konstantina Ćirila i Metoda, ali i zbližavanja istočnih i zapadnih Slavena, točnije Istočne i Zapadne crkve. Definirajući zadatke hrvatske *Cyrillomethodiane* zajedno sa svojim najbližim suradnikom – povjesničarom i filologom – Franjom Račkim, đakovački i srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer potiče obnovu hrvatskoglagolskih liturgijskih knjiga kao jednu od mnogobrojnih zadaća hrvatske *Cyrillomethodiane*. Među liturgijskim knjigama iz razdoblja druge polovice 19. stoljeća, vremena aktivnoga djelovanja hrvatske *Cyrillomethodiane*, ističe se *Misal* objavljen 1893. godine, zapamćeniji kao *Parčićev misal* jer ga je uredio franjevac trećoredac Dragutin Antun Parčić. *Parčićev misal* iz 1893. godine jedini je misal u novijoj povijesti glagolizma pisan hrvatskim (novo)crkvenoslavenskim jezikom u okrilju Zapadne crkve. Cilj je ovoga rada prikazati, odnosno istražiti jezik Kanona mise u *Parčićevu misalu* na morfološkoj razini, pri čemu je stavljen naglasak na promjenjivim, (imenskim) riječima, potom pokazati koliko se Parčić koristio izvornom hrvatskom crkvenoslavenskom normom te koliko je *novina* preuzetih iz istočnoslaveniziranih (rusificiranih) liturgijskih knjiga kao i iz devetnaestostoljetnih (suvremenih) filoloških izdanja. Rezultati morfološke analize jezika, točnije imenskih riječi Kanona mise u *Parčićevu misalu* potvrđuju načela Parčićeve jezične konцепције (načelo konzervativnosti i načelo funkcionalnosti), što znači da je Parčić pozorno birao oblike svojstvene različitim jezičnopovijesnim razdobljima (stcsl. razdoblje do kraja 11. stoljeća i hcsl. razdoblje do objave Brozićeva brevijara, 1561.) uz postojanje istočnih novocrkvenoslavenskih rješenja te jezična rješenja novijih crkvenoslavenskih gramatičkih i pravopisnih priručnika.

KLJUČNE RIJEČI: *Cyrillomethodiana*, Josip Juraj Strossmayer, *Parčićev misal* (1893), hrvatski (novo)crkvenoslavenski jezik, morfološka analiza, imenske riječi

SUMMARY

The language of the Canon of the Mass in *Parčić' Missal* (1893)

This paper is based on condensed philological (onther hystory of language) and cultural facts about Croatian *Cyrillomethodiana* as a scientific discipline and a movement formed on Croatian ground with the aim of strengthening and spreading a cult of Saint Brothers – Konstantin Ćiril and Metod, but also to bring together the Eastern and Western Slavs, to be precise the Eastern and Western church. Defining the aims of Croatian *Cyrillomethodiana* together with his closest colleague – historian and philologist – Franjo Rački – with an aim to bring together the Eastern and Western Slavs for the benefit of church unity, the bishop of Đakovo and Srijem Josip Juraj Strossmayer encouraged the renewal of Croatianglagolitic liturgy books as one of many tasks of Croatian *Cyrillomethodiana*. Among liturgy books from the second part of the 19 century, as a direct influence of Croatian *Cyrillomethodiana*, *Missal*, which was proclaimed in 1893, is emphasized and remembered as *Parčić' missal* because it was arranged by Franciscan Dragutin Antun Parčić. *Parčić' missal* from 1893 is the only missal in the newer history of Glagolitic that is written on Croatian (new) church Slav language as a part of Western church, to be precise in the archbishopric of Bar. The purpose of this paper is to show, in fact to investigate the language of Canon service in *Parčić' missal* on the morphological level and the emphasis is given on changeable (noun) words, on how much Parčić used original Croatian church Slav pattern and how much he overtook novelties from the Eastern Slav liturgy books as well as from the contemporary philological editions from 19 century. The results of morphological language analysis, to be precise, nouns words from the Canon service in *Parčić' missal* affirmed the principles of Parčić language conception (the principle of conservation and functionality) which means that Parčić carefully chose forms which were characteristic for different periods of language history (the period from the end of 11 century and the period till the proclamation of Brozić breviary in 1561) with the existence of Eastern church Slav solutions and also language solutions of newer church Slav grammar and orthografic guidebook.

Key words: *Cyrillomethodiana*, Josip Juraj Strossmayer, *Parčić' missal* (1893), Croatian Church Slav language, morphological analysis of noun words

1. UVOD

Rad će se baviti hrvatskom *Cyrillomethodianom* kao znanstvenom disciplinom i pokretom djelatnima u 19. stoljeću, koji proizlaze iz širega društveno-političkoga konteksta, oslikavajući ga i odražavajući. Budući da je središnja tema rada usmjerena na jedan od najvažnijih zadataka hrvatske *Cyrillomethodiane* – obnovu hrvatskoglagolskih litugijskih knjiga – posebna će se pozornost svratiti na proces planiranja statusa i korpusa hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga jezika u kojem je važnu ulogu imao hrvatski filolog – glagoljaš i čirilometodijanac – Dragutin Antun Parčić. Nakon izdvojenih crtica iz života i filološke djelatnosti Dragutina Antuna Parčića, predstaviti će se njegovo „životno“ djelo, tzv. *trijumf slavenske filologije* i obnoviteljskih čirilometodskih nastojanja 19. stoljeća, crkvenoslavenski *Misal* iz 1893. godine, koji je za tisak uredio i priredio Dragutin Antun Parčić. U središnjem poglavlju rada analizirati će se jezik Kanona mise u *Parčićevu misalu* na morfološkoj razini, odnosno istaknut će se oblici promjenjivih vrsta riječi, točnije imenskih riječi, pri čemu će se jezično stanje zatečeno u Kanonu mise usporediti s opisanom normom staro(crkveno)slavenskoga te hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika kao i s rezultatima dosadašnjih istraživanja jezika *Parčićeva misala*. Valja istaknuti kako je istraživanje utemeljeno na afirmativno oblikovanoj polazišnoj hipotezi o autoritativnim spomeničkim izvorima kojima se Parčić služio prilikom jezičnoga uređivanja tekstova *Misala* te se očekuje kako će rezultati provedene morfološke analize potvrditi polazišne pretpostavke o prirodi hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga jezika usustavljene analizom relevantne i recentne (sekundarne) literature.

2. HRVATSKA CYRILLOMETHODIANA – ZNANSTVENA DISCIPLINA I POKRET

2.1. Društveno-politički kontekst *Cyrillomethodiane*

Kada je riječ o vremenu nastajanja¹ *Cyrillomethodiane* kao znanstvene discipline i pokreta, koja u 19. stoljeću zahtijeva ponovno širenje kulta Svetе Braće, točnije njihove ostavštine bogoslužja na narodnom jeziku među svim slavenskim narodima te jedinstvenu Crkvu, Milica Lukić, u članku *Ususret novijoj povijesti glagolizma*, ističe „kako je to vrijeme prije svega obilježeno velikim čirilometodskim obiljetnicama: tisućicom moravske misije 1863. godine, tisućicom smrti Sv. Ćirila 1869. godine, tisućicom enciklike pape Ivana VIII. *Industriae tuae* 1880. te tisućicom smrti Sv. Metoda 1885.“ (Lukić, 2010: 82). Navedene su obiljetnice bile ključne za povratak, odnosno obnovu staroslavenskoga bogoslužja na hrvatskom tlu potičući sjedinjenje dviju crkava – Istočne i Zapadne, prvotno jedinstvo svih Slavena, osobito jedinstvo južnih Slavena te jednak prava s ostalim kršćanskim narodima Europe te samostalnost i ravnopravnost hrvatskoga naroda s ostalim narodima Habsburške Monarhije. Došavši na papinsku stolicu, novi papa Lav XIII. imao je zadatak baviti se svim navedenim problemima koji su tištili Slavene. Slavensko je povjerenje papi Lavu XIII. uvećano u povodu njegova čina proširivanja liturgijskoga čašćenja sv. Ćirila i Metoda na cijelu Katoličku crkvu² okružnicom *Grande munus* 1880. godine, „upravo tisuću godina poslije pisma Ivana VIII. moravskom knezu Svatopluku u kojem se potvrđuje staroslavenska liturgija“ (Lukić, 2010: 82). U 19. stoljeću, kada Hrvatska biva politički nesamostalnom, pojačava se djelovanje na području znanosti i kulture, što znači da se 19. stoljeće definira kao vrijeme intenzivnoga razvoja filologije i historiografije. Te su discipline postale temeljem nacionalne nadgradnje. Budući da su svi Slaveni bili podređeni prvotno Austrijancima u tadašnjoj državnoj tvorevini Habsburškoj

¹ Valja razlikovati vrijeme *Cyrillomethodiane* u Europi od njezina aktivnoga vremena na hrvatskom tlu. Ivanka Petrović, u znanstvenom članku *Franjo Rački – otac hrvatske Cyrillo-Methodiane*, ističe kako su posljednja desetljeća 18. i prva desetljeća 19. stoljeća vrijeme u kojem se čirilometodska znanost počinje razvijati u krilu povjesnih znanosti i slavenske filologije.

² Enciklikom je *Grande munus* papa Lav XIII. nastojao proširiti kult Svetе Braće na cijelu Katoličku crkvu. U njoj citira papu Ivana VIII. prema poslanici *Industriae tuae*, upućenoj moravskom knezu Svatopluku prije točno tisuću godina (29. lipnja 880.), a kojom se odobrava uporaba crkvenoslavenskoga jezika u rimskom bogoslužju. Papa Lav XIII. poziva se na još jednoga svojega prethodnika, točnije na pismo *Ex patorali munere* Benedikta XIV. od 15. kolovoza 1754. kojim se ozakonjuje ravnopravnost crkvenoslavenskoga i latinskoga jezika u bogoslužju. Na samom je kraju enciklike upućen poziv pravoslavnim crkvama na sjedinjenje s Katoličkom crkvom (Šanjek, 1993: 94-96; Reljanović, 2001: 361).

Monarhiji te Mađarima u kasnijoj Austro-Ugarskoj Monarhiji, u njima se javlja ideja zajedničkoga djelovanja³ te je u tom trenutku čirilometodska ideja ponovno postala iskoristivom. Biskup Josip Juraj Strossmayer obnavlja tu ideju uz potporu mnogih hrvatskih historiografa i filologa: Franje Račkoga, Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Dragutina Antuna Parčića, Vatroslava Jagića, Frana Kurelca, Ivana Broza i drugih poznatih historiografa i filologa (Lukić, 2010: 84). Kada je riječ o zalaganju biskupa Strossmayera za širenje kulta Svetе Braće, Andrija Šuljak u članku *Biskup Josip Juraj Strossmayer i čirilometodsко-glagoljska baština* tvrdi kako je Strossmayer isticao prosvjetiteljsku djelatnost Svetе Braće smatrajući ih *začetnicima slavensko-kršćanske pismenosti i kulture*. „Kao posebno njihovo veliko djelo ističe uvođenje slavenskog jezika u liturgiju te prijevod sv. Pisma na staroslavenski jezik“ (Šuljak, 1994: 281). Uz biskupa Strossmayera i njegovo zalaganje za jedinstvenu Crkvu u Slavena te za uporabu crkvenoslavenskoga jezika u liturgiji ističe se jedan važan povijesni događaj, a to je potpisani konkordat između Crne Gore i Svetе Stolice 18. kolovoza 1886. godine, u čijem je ostvarenju, kako tvrdi Milica Lukić u članku *Šimun Milinović – bokokotorski biskup-glagoljaš i njegova uloga u oživljavanju čirilometodske ideje u drugoj polovici 19. stoljeća – Uvodna razmatranja*, ključnu ulogu uz biskupa Strossmayera odigrao i novoimenovani barski biskup Šimun Milinović. Prema odredbama toga ugovora za nekoliko je tisuća katolika u Barskoj biskupiji bilo uvedeno staroslavensko bogoslužje, a Propaganda je imala obvezu tiskati liturgijske knjige isključivo za Crnu Goru, i to isprva građanskom čirilicom što je na sreću hrvatskih glagoljaša, nezadovoljna konkordatom, osujetila ruska diplomacija pa je odlučeno misal tiskati glagoljicom (Lukić, 2007: 143-153). Temelji su čirilometodske ideje bili jezik i pismo, a to su potvrdili tadašnji slavisti Jozsef Pavel Šafařík i Jan Kollar ističući kako su Sveti Braća podarili svim Slavenima jezik i pismo. Međutim, najveća je prepreka Slavenima ka kulturnom ujedinjenju bila crkvena razjedinjenost te je biskup Strossmayer, kao čelnici čirilometodijanac s Franjom Račkim, isticao pomirenje Slavena katolika i Slavena pravoslavaca⁴ jer su Sveti Braća apostoli jedinstva među Slavenima tvrdeći kako Slaveni nisu uzrokovali raskol, ali su ga najteže platili (Lukić, 2010: 85). Hrvatska se *Cyrillomethodiana* počela razvijati kao znanstvena disciplina u okviru povijesnih znanosti i slavenske filologije krajem 18. i početkom 19. stoljeća, a njezine je ciljeve Milica Lukić, u knjizi *Divanimo, dakle*

³ Lukić tvrdi kako je u Hrvatskoj „ta ideja bila izražena u tzv. ilirskom pokretu koji se pozivao na zajedničko ilirsko podrijetlo južnoslavenskih naroda“ (Lukić, 2010: 83). Kulturni je program ujedinjenja svih južnih Slavena *Ilirizam i kroatizam* Ljudevita Vukotinovića uzorom književnomu i jezičnomu ujedinjenju južnoslavenskih naroda.

⁴ Strossmayerovu želju za pomirenjem Slavena katolika i Slavena pravoslavaca potvrđuje i Stjepan Damjanović, u knjizi *Jedanaest stoljeća nezaborava*, točnije u poglavlju *Čirilometodska baština u prepiscu Rački-Strossmayer*, ističući kako su Strossmayera, zbog želje za ujedinjenjem Slavena, „optuživali pojedini pravoslavni vladike, ali i pojedini katolički biskupi“ (Damjanović, 1991: 166-168).

postojimo, podijelila u četiri skupine: a) pomoć proširenja kulta Sv. Ćirila i Metoda, b) ubrzati povratak crkvenoslavenskoga jezika⁵ u liturgijsku upotrebu (i njegovo proširenje na čitav južnoslavenski prostor), c) poduprijeti slavensku uzajamnost, d) poduprijeti proces oblikovanja moderne nacije, e) poduprijeti proces izmirenja Istočne i Zapadne crkve (Lukić, 2014: 210-241).

2.2. Glagoljaš i čirilometodijanac Dragutin Antun Parčić

U doba razvoja hrvatske *Cyrillomethodiane*, osim što je pojačano zanimanje za društveno-politička pitanja hrvatskoga i ostalih južnoslavenskih naroda, također je pojačano zanimanje za obnavljanje staroslavenske liturgije u njezinoj hrvatskoj inačici. Dragutin Antun Parčić⁶ marljivo je proučavao glagoljašku baštinu – najstarije sačuvane misale, brevijare, obredne knjige na temelju kojih stvara građu za objelodanjivanje glagoljskoga misala i ostalih liturgijskih knjiga. U jeku velikih čirilometodskih obljetnica, hvaleći i braneći glagoljicu kao hrvatsku starinu i svetinju, Parčić tvrdi kako je nepotrebno da se glagoljica zamjeni čirilicom i/ili latinicom, a isto je i s hrvatskom redakcijom staroslavenskoga jezika koja je najbolje očuvala normu izvornoga staroslavenskoga jezika zasvjedočenoga u kanonskim tekstovima. Igor Gostl, u knjizi *Dragutin Antun Parčić*, ističe kako Parčić upozorava da će „nestati slavenske liturgije, a zajedno s njome i potrebe za slavenskim misalima“ (1998: 67) zbog

⁵ Prvotno se misli na hrvatsku redakciju crkvenoslavenskoga jezika. Biskup Strossmayer i Franjo Rački su u Rimu 1859. pokušavali izboriti povratak hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika u liturgiji i tiskanje novih (obnovljenih) liturgijskih knjiga, što su zahtjevi iz kojih je potekla misao o osnivanju Odbora za uređivanje liturgijskih knjiga. Strossmayer je za članove Odbora imenovao uvažene profesore slaviste (M. Hatala i V. Jagić), predstavnike Jugoslavenske akademije, povjesničare i pripadnika Senjske, zatim Zagrebačke biskupije (Franjo Rački), te svećenike iz dalmatinskih biskupija, Zadarske i Splitske, koji su bili dobri poznavatelji glagoljice i slavenskoga bogoslužja (I. Berčić i M. Pavlinović). Rodonačelnici hrvatske čirilometodske znanosti u spomenutoj promemoriji ističu i potrebu za oživljavanjem studija (staro)crkvenoslavenskoga jezika u hrvatskim sjemeništima (Damjanović, 1991: 155-172; Šuljak, 2007: 168; Mrkonjić, 2008: 379-380; Lukić, Pilj-Tomić, 2010b: 81). Sveta Stolica odobrava tiskanje liturgijskih knjiga deset godina kasnije.

⁶ Dragutin Antun Parčić (Vrbnik, 26. V. 1832. – Rim, 25. XII. 1902.), promicatelj i proučavatelj glagoljske književnosti, jezikoslovac, filolog i leksikograf. Bio je, kako tvrdi Igor Gostl u knjizi *Dragutin Antun Parčić*, „čovjek učen, svestran i suvremen, praktičan i produktivan – praktičan renesansni duh, lučonoša koji posjedovaše viziju, sposobnost organizacije i dar izvedbe“ (Gostl, 1998: 12). Parčićev glagoljaško i filološko djelovanje započinje u Provinciji franjevaca trećoredaca glagoljaša. S misijom je toga reda uskladjen i Parčićeva glagoljsko-čirilometodska djelatnost. Budući da je rodom iz Vrbnika na Krku, a Krk je jedno od najvećih središta hrvatskoga glagoljaštva, Parčić je bio zadužen za pripremu i obradu ulomaka iz vrbničkih misala prilikom uređivanja Berčićeva važnijega djela *Chrestomathia linguae veteroslovenicae charactere glagolitico*, crkvenoslavenske čitanke, koja je 1859. Tiskana u Pragu. Kasnije Parčić, na poticaj biskupa Strossmayera i Franje Račkoga odlazi u Rim i postaje kanonikom Zavoda sv. Jeronima. Otada pa sve do svoje smrti 1902. svoju snagu i sve svoje napore ugrađuje u velik posao pripremanja *Misala* za tisak, što znači da on punim pravom danas nosi pridjevak *Parčićev*. Kao obaviješteni Parčićevi životopisci i tumači njegova djelovanja istaknuli su se nakon *Daroslava* (1903) Stjepan Ivančić, Velimir Deželić, Vjekoslav Spinčić, Franjo Fancev, a osobito su poznati radovi Mihovila Bolonića (1965: 5-34; 1972: 413-433; 1981a: 36-51; 1981b: 29-42; 1982: 172-187), Josipa Leonarda Tandarića (1993: 78-84; 1993: 152-156), Antuna Josipa Solde (1990: 167-181), Matea Žagara (1996b, 2006), Milice Lukić (2012a) i Vere Blažević Krezić (2016).

okljevanja pravorijeka znanosti. U siječnju 1893. godine, kao vrhunac Parčićeva glagoljaštva, objelodanjen je *Misal* u Poliglotnoj tiskari Svetoga zbora u Rimu, „lijepo čitljivim i oku ugodnim slovima“ (Gostl, 1998: 68). *Parčićev misal* jezikom se razlikovao od starijih slavenskih misala jer je u njemu zastupljena hrvatska redakcija crkvenoslavenskoga jezika od koje su se prethodna izdanja prilično udaljila te je zaslugom glagoljaša Parčića vraćena u hrvatske liturgijske knjige⁷.

Kada je riječ o Parčićevoj obnovi liturgijskih knjiga, Milica Lukić i Vera Blažević Krezić, u članku *Parčićeva koncepcija obnove staroslavenskih liturgijskih knjiga u XIX. stoljeću*, ističu kako je obnovom staroslavenskih liturgijskih knjiga Parčić imao za cilj „kodifikaciju novo(crkveno)slavenskoga jezika pri Rimu“ (Lukić – Blažević Krezić, 2015: 54) na temeljima (ili nakon) procesa istočnoslavenizacije liturgijskih knjiga, koristeći se i popudbinom koju je za sobom ostavilo razdoblje istočnocrkvenoslavenizacije hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga (u trima etapama tijekom 17. i 18. stoljeća). Prvu etapu obilježuje Rafael Levaković svojim *Azbukividnjakom slovinskim* (1629), a osobito *Misalom* (1631) i *Brevijarom* (1648). Drugu etapu predstavlja Ivan Paštrić koji svojom *sumom glagoljaštva* i liturgijskim izdanjima (*Brevijar* 1688, *Misal* 1705) promiče svijest o polariziranosti običajnoga (narodnoga) jezika i književnoga crkvenoslavenskoga jezika, a uz to oblikuje priručnike, pomoćna liturgijska izdanja (tzv. jezična nadgradnja⁸). Treću etapu istočnoslavenizacije hrvatskih glagoljskih knjiga zastupaju Mateo Karaman i Matej Sović stvarajući koncepciju opčeslavenskoga književnog jezika (*Misal* 1741, *Brevijar* 1791). Autorice zaključuju kako je moguće uspostaviti afirmativan odnos između istočnoslavenskoga (XVII. i XVIII. stoljeće) i hrvatskoga crkvenoslavenskoga (XIX. stoljeće) jezika, što potvrđuju jezična obilježja *Misala* iz 1893. godine kao i pomoćni (normativni, kodifikacijski) priručnici, koje je Parčić pripremao i izdavao krajem 19. stoljeća, uz temeljne liturgijske knjige (*Mali azbukvar* 1894, rukopisna staroslavenska gramatika⁹ i rječnik).

⁷ Ivan Berčić, Parčićev mentor i učielj, prvi je počeo obnavljati hrvatsku redakciju „djelomično provodeći derusifikaciju na glasovnoj osnovici, a čuvajući rusificiranu grafiju i leksik u *Čitanci* (1859) i *Bukvaru* (1863)“ (Gostl, 1998: 70).

⁸ Jezičnu su nadgradnju činila „pravila čitanja i pisanja glagoljice te učenje književnog dijalekta, gramatička vježba u lekciji Novoga zavjeta te ilirski rječnik iz *brevijara i rutenskog Novog zavjeta*“ (Lukić, Blažević Krezić, 2015: 63).

⁹ Parčićeva je rukopisna gramatika crkvenoslavenskoga odnosno hrvatskocrkvenoslavenskoga jezika, kako ističu Lukić i Blažević Krezić, pregledna sinkronijska gramatika, koja ne ide daleko u opis dijakronije (Lukić, Blažević Krezić, 2015: 77) te se temelji samo na onim sastavnicama u opčeslavenskom jeziku i njegovim redakcijskim podsustavima koji su ravnopravni, tj. povezani. Primjeri su u Parčićevoj rukopisnoj gramatici preuzeti iz hrvatskih redakcijskih spomenika te iz kanona staroslavenskih spisa (*Assemanijevo i Zografsko evanđelje, Suprasaljski zbornik*).

2.3. Parčićev misal (1893) – trijumf slavenske filologije i obnoviteljskih čirilometodskih nastojanja

Kada je riječ o jeziku *Parčićeva misala*, valja istaknuti kako se on uklapa u tzv. novocrkvenoslavensko jezično razdoblje koje, prema periodizaciji koju je ponudio Milan Mihaljević, započinje krajem 16. stoljeća, odnosno istočnoslavenskom (ruskom/moskovskom i maloruskom, rutenskom, ukrajiniziranom) recenzijom crkvenoslavenskoga jezika u hrvatskoglagoljskim liturgijskim knjigama. Moskovska i rutenska/ukrajinska/maloruska inačica podvode se pod termin istočni/ruski novocrkvenoslavenski jezik¹⁰, a uz njega postoje još najmanje dva tipa novocrkvenoslavenskoga jezika – hrvatski i češki (Čermák prema Blažević Krezić, 2016). Upravo se drugo novocrkvenoslavensko podrazdoblje odnosi na jezično-pismovnu obnovu hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga u okviru čirilometodske znanosti koje svoj vrhunac doživljava objelodanjivanjem *Misala* (1893), u hrvatskoj filološkoj znanosti poznatoga pod nazivom *Parčićev misal*. Josip Leonard Tandarić, u knjizi *Hrvatskoglagolska liturgijska književnost*, definira početak obnove starocrkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije u bogoslužju radom profesora biblijskih znanosti i staroslavenskoga jezika u Zadru Ivana Berčića, koji je u prvom izdanju svoje *Čitanke* (1859) tiskao tekstove Staroga i Novoga zavjeta prema *Karamanovu misalu*, ali sa znatnim promjenama prema kojima bi „tekstovi trebali izgledati u obnovljenoj hrvatskoj redakciji, očišćenoj od rusizama“ (Tandarić, 1993: 80).¹¹ Tandarić tvrdi, kada su u pitanju oblici u *Parčićevu misalu*, kako nema velikih razlika između hrvatskocrkvenoslavenske i istočnocrkvenoslavenske norme, a ako i ima, dopustive su i u jednoj i u drugoj redakciji iako je Parčić bio sklon starijim oblicima kao i na fonološkoj razini (Tandarić, 1993: 82). Istraživanje Vere Blažević Krezić o jeziku *Parčićeva misala* (2016) pokazala je, kada je riječ o morfologiji, da jezik *Parčićeva misala* ne odstupa umnogome od polazišne norme. Osobitosti hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika vidljive na morfološkoj razini, kao i na grafemičkoj i leksičkoj razini analize, ukazuju na visok stupanj konzervativnosti u odnosu na starocrkvenoslavenske uzore (najveća usklađenost s *Assemanijevim evanđeljem*, 1865) te na hrvatske crkvenoslavenske tekstove. Riječ je o propuštanju redakcijskih morfoloških obilježja koja su zajednička hcsł. jeziku i istočnomu novocsl. jeziku: npr. gramatički morf *-omu* u dativu jednine dugih oblika pridjeva (tvrda inačica), gramatički morf *-ta* za 2. i 3. lice jednine u glagola i dr. (Blažević Krezić, 2016: 396).

¹⁰ Prema Mihaljeviću moguće su čak tri podredakcije: ruska, ukrajinska i bjeloruska (Mihaljević, 2009: 286).

¹¹ Valja spomenuti i Parčićeve probne otiske koji su pripremljeni i izdani u tzv. rimskom razdoblju njegova čirilometodskoga djelovanja (tijekom 1880-ih godina): 1) *Čin i Pravilo misi ošće že i molitvi pre i po mise iz' Rimskago misala*, Rim 1881, 2) *Prilog 'slovén'skim' ezikom' v' nem'že misi v' seob'cee cr'k've, za nêkaê mësta i v' tretiem' činê sv. Fran'čiska služimie s'dr'žet' se*, Rim 1881 (Badurina, 1993: 155-182).

Stoga se može zaključiti kako je u procesu obnavljanja hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika Parčić postupao izbirljivo dobivajući „idealiziranu redakciju¹² hrvatske kulturne baštine“ (usp. Gostl, 1998: 79).

Dakle, važno je istaknuti kako je Tandarić započeo s istraživanjem jezika Kanona mise uspoređujući stanje zatećeno u *Parčićevu misalu* s jezikom istočnoslavenskog *Karamanova misala*. Namjera mu je bila dokazati kako je Parčić bio dužan preuzimati Karamanova prijevodna rješenja, nastala prema autorativnom latinskom misalskom tekstu. S druge strane, morfološka je razina opisa odabrana zato što pokazuje najveću konzervativnost kada je riječ o staroslavenskoj i hrvatskoj crkvenoslavenskoj normi, a tekst Kanona mise nije podložan izmjenama u izvornim hrvatskim crkvenoslavenskim misalima 14. i 15. stoljeća (Mihaljević, 2012: 157). Uz Kanon mise najstandardniji je dio misala Temporal s mnogim čitanjima iz Sv. pisma. Jezični opis Kanona mise (*Par.* 241a-247b) iznesen u drugom dijelu rada trebao bi poduprijeti rezultate dosadašnjih istraživanja *Parčićeva misala* koja su uglavnom vođena perspektivom vanjske povijesti jezika (sociolinguistika, planiranje statusa i korpusa hrvatskoga novocisl. jezika) iako postoje i ona usmjerena na unutarjezična obilježja. Polazišne spoznaje ne zaobilaze načela konzervativnosti i funkcionalnosti Parčićeve jezične koncepcije, što bi analiza jezika Kanona mise također trebala potvrditi, osobito načelo konzervativnosti, bez obzira misli li se na konzervativno čuvanje obilježja staroslavenske norme, preuzimanje rješenja iz uzornih hrvatskocrkvenoslavenskih misala 14. i 15. stoljeća ili pak na jezično stanje podudarno s onim u *Karamanovu misalu*, koje posredno odražava vjernost latinskom izvorniku.

¹² Kako u svojoj rukopisnoj gramatici crkvenoslavenskoga, točnije hrvatskocrkvenoslavenskoga jezika, tako je i u *Misalu* (1893) Parčić koristio kanon staroslavenskih spisa, posebice *Assemanijevo* (XI. stoljeće) i *Marijinsko evandelje* (X. – XI. stoljeće) te rusificirani *Karamanov misal* iz 1741. godine radi poštivanja latinskoga teksta (Bonefačić, 1903: 24-25; Soldo, 1990: 181-182; Gostl, 1998: 79). Također, sam Parčić u Rimu 2. studenoga 1881. pisao je Vatroslavu Jagiću, naručenjem članu Odbora za uređivanje liturgijskih knjiga, o odabiru hcsł. jezika, o spomenicima koje je držao uzorima za jezično uređivanje *Misala* (prepoznavanja norme), o razlozima dalnjih konzultiranja *Karamanova misala* te o nadnacionalnom poslanju biranoga liturgijskoga jezika (Jagić, 1910: 297)

3. JEZIK KANONA MISE U *PARČIĆEVU MISALU* (1893)

3.1. Imenice

3.1.1. Glavna promjena imenica muškoga i srednjega roda: *o-jo-osnove*

Kada je riječ o imenicama muškoga roda glavne nepalatalne *o*-promjene (osnove) i glavne palatalne *jo*-promjene (osnove), važno je istaknuti da nominativ jednine imenica muškoga roda sadrži nulti gramatički morf jer, kako Jasna Vince ističe u gramatici *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, „štapić ili apostrof tek je grafički završetak riječi“ (Vince, 2014: 110). U glavnoj nepalatalnoj i palatalnoj deklinaciji izuzetno je važna kategorija animiteta¹³, koja je, kako ističe Vera Blažević Krezić u doktorskom radu *Jezik Misala Dragutina Antuna Parčića*, „ovjerena u stcsl. jeziku već u XI. stoljeću, ali i dalje s velikim supostojanjem akuzativa za živo koji je podudaran s nominativom, a ne genitivom“ (Blažević Krezić, 2016: 262). U vokativu jednine imenica muškoga roda *jo*-promjene, koje završavaju na palatalni suglasnik *c*¹⁴ redovito se provodi prva (regresivna) palatalizacija (Vince, 2014: 112). Također su u hrvatskocrkvenoslavenskom jeziku, točnije u lokativu i instrumentalu jednine, potom u dativu, akuzativu i lokativu množine te u dativu i instrumentalu dvojine imenica muškoga roda vidljive fonološke opozicije. U *o*-promjeni, u lokativu jednine prevladava gramatički morf *-ē*, u instrumentalu jednine *-omъ* kao i u dativu množine, potom je u akuzativu množine vidljiv morf *-i*, u lokativu množine *-ēhbъ*, dok u dativu i instrumentalu dvojine prevladava gramatički morf *-oma*. S druge strane, u *jo*-promjeni, lokativ jednine sadrži gramatički morf *-i*, instrumental jednine *-emъ* kao i dativ množine, u akuzativu je množine morf *-e*, zatim u lokativu množine gramatički morf *-ihъ* te u dativu i instrumentalu dvojine morf *-ema* (Vince, 2014: 108-109).

Primjeri imenica muškoga roda glavne nepalatalne *o*-osnove (promjene) u Kanonu mise

– **N jd:** Melhisedekъ (243b), Bogъ (246b), kratъ (247a), mirъ (247b), sudъ (247b); **G jd.:** Boga (241b), Isu-Hrъsta (241b), Petra (241b), Pavla (241b), Iѣkova (241b), Ivana (241b), Filipa (242a), Simuna (242a), Lina (242a), Klita (242a), Klimenta (242a), Siksta (242a), Kornѣla (242a), Čubriѣna (242a), Hrъsogona (242a), Domiѣna (242a), zavѣta (243a), hrъsta (243a), otroka (243b), Avela (243b), patriarcha (243b), Avraama (243b), anjela (243b), mira (243b), svѣta (243b), Duha (244b), grѣha (246b); **D jd.:** Bogu (241b), kъ Bogu (242b), Duhu (247b); **A jd.:** hlѣbbъ (242b), na tѣlesнikъ (242b), въ kupъ¹⁵ (242b), glasъ (244a), prѣstъ (246b), mirъ

¹³ Blažević Krezić upućuje također na istraživanja Ivana Jurčevića, koja su potvrdila kategoriju animiteta u otisnutim brevijarima gdje su oblici za stari akuzativ (A=N) vrlo rijetki, dok Josip Leonard Tandarić potvrđuje dominantnost starih akuzativa u ritualima XIV. i XV. stoljeća (Blažević Krezić, 2016: 262).

¹⁴ Palatalni suglasnik *c* nastao je trećom (progresivnom) palatalizacijom od iskonskog *k* (Vince, 2014: 112).

¹⁵ U *Malom staroslavensko-hrvatskom rječniku* autora Stjepana Damjanovića i drugih autora cijela se sintagma *vъ kupъ* promatra kao načinski prilog prevodeći se kao *zajedno, skupa* (Damjanović i dr., 2009: 122).

(246b), въ životъ (247a), подъ glasъ (247a); **V jd.:** Božе (242a), Isu-Hrъste (247a); **L jd.:** въ mirê (242a), въ sъnê (243b), въ hrъstê (244a); **I jd.:** Isu-Hrъstomъ (241a), съ rabomъ (241a), съ Episkopomъ (241a), obrazomъ (242b), hrъstomъ (243b), съ Ivanomъ (244a), Stêpanomъ (244a), Aleksandromъ (244a), Marcellinomъ (244a), Petromъ (244a), съ Pavlomъ (246b), prêdь Sakramentomъ (247a), съ Bogomъ (247b), съ Duhomъ (247b); **N mn.:** rabi (243a); **G mn.:** apostolъ (241b), mučenikъ (241b), grêhovъ¹⁶ (243a), kratъ (243a), vêkoviъ (244b), grêhъ (247b); **D mn.:** učenikomъ (242b), grêšnikomъ (244a), rabomъ (244a), dlъžnikomъ (245b), Apostolomъ (247a); **A mn.:** rabi (241b), въ vêki (244b), dlъgi (245a), въ prazdъniki (245b), grêhi (247a); **I mn.:** nadъ prinosi (241a), съ pravovêrьniki (241a), съ mučeniki¹⁷ (244a).

Primjeri imenica muškoga roda glavne palatalne jo-osnove (promjene) u Kanonu mise – **N jd.:** ierêi (241a), cênitelъ (244a); **G jd.:** Andrêê (241b), Bartolomêê (242a), Matêê (242a), Tadêê (242a), kaleža (242a); **D jd.:** kъ Otъcu (242b), paљcu (242b), ukazalъcu (242b); **A jd.:** Olъtarъ (241a), kaležъ (242b), na Olъtarъ (243b), cêdritelъ (244a), pokoi (247a); **V jd.:** Otъče (241a), Agъnče¹⁸ (247a); **L jd.:** na Olъtari (243b); **I jd.:** prêdь Olъtaremъ (241a), съ Matiemъ (244a), meždu kaležemъ (244b), съ Andrêemъ (246b), съ Otъsemъ (247b); **N mn.:** dêlateli (241a); **G mn.:** meždu ukazalъcемъ (246b); **I dv.:** meždu ukazalъcема (242b), meždu paљcема (242b).

Navedeni primjeri u Kanonu mise *Parčićeva misala* pokazuju konzervativnost glavne promjene *o-/jo-*osnova imenica muškoga roda, odnosno čuvanje izvorne srednjovjekovne hrvatskocrkvenoslavenske norme. Tu činjenicu dokazuje i Blažević Krezić usporedivši ostale odabране dionice teksta *Parčićeva misala* uz Kanon mise: evanđeoski odlomci, psalmi i poslanice ističući kako se „najveća podudarnost u oblicima potvrđuje između Parčićeva misala i Assemanova evangelistara (Blažević Krezić, 2016: 266). Budući da je Parčić koristio i istočnoslavensizirani *Karamanov misal*, Blažević Krezić također tvrdi kako „Karamanova rješenje samo po sebi za Parčića nikada nije presudno“ (Blažević Krezić, 2016: 266)¹⁹ ako je riječ o kategoriji animiteta, ističući kako Parčić za istu kategoriju animiteta koristi akuzativni

¹⁶ Stjepan Damjanović, u knjizi *Staroslavenski jezik*, ističe kako je još u staroslavenskim kanonskim tekstovima velik broj imenica *o-/jo-*osnove muškoga roda u genitivu i lokativu preuzimao gramatičke morfove imenica *u-*promjene (Damjanović, 2003: 79). Gornji primjer imenice *grêh-ovъ* za genitiv množine iz Kanona mise *Parčićeva misala* potvrđuje to pravilo.

¹⁷ Zbog stesl. /y/ > hcsł. /i/ ne provodi se druga palatalizacija u instrumentalu množine. Inače, bez obzira na podrijetlo glasa /i/, poznato je da je mlađe hcsł. spomenike zahvatila palatalizacija u instrumentalu množine češće nego u akuzativu množine (npr. *s bran'nicí* iz Drugoga novljanskoga brevijara, kraj XV. st.) (Vince, 2014: 111).

¹⁸ U vokativu jednine imenica na –c (nastaloga trećom palatalizacijom) redovito se provodi palatalizacija ishodišnoga /k/ (Vince, 2014: 112).

¹⁹ *Par.* (obrećete) mladêncъ 16a, *Ass.* mladъnecъ 172, *Mar.* mladenečъ 197, *Vat. Illir.* 4 mladêncъ 9a, *P* mladênačъ 12b, *Kar.* mladenca 16a, *Vajs* mladênac 16a.

oblik, koji je podudaran s genitivnim oblikom, samo ako takav oblik ne bilježe ostali izvori²⁰, izuzevši *Karamanov misal*. U genitivu je množine imenica glavne *o*-promjene uočena dvostrukost jer se nekim imenicama kao što su *grêhb* i *vêk* pridodaje gramatički morf iz *u*-promjene imenica muškoga roda *-ov* pa su u Kanonu mise *Parčićeva misala* u genitivu množine uočeni oblici *grêhov* i *vêkov*, dok se istodobno uz oblik *grêhov* (*отърицение grêhov*, 243a) pojavljuje i oblik *grêhb* (*не зри grêhb moihb*, 247b)²¹.

Što se tiče imenica srednjega roda glavne nepalatalne *o*- i palatalne *jo*-osnove, nema nikakvih različitosti, odnosno dvostrukosti jer se u Kanonu mise *Parčićeva misala* isključivo poštuje hrvatskocrkvenoslavenska norma. Vince ističe kako su „imenice srednjega roda s *o*-osnovom i *jo*-osnovom po svojoj sklonidbi najsličnije imenicama muškoga roda glavne promjene“ (Vince, 2014: 121). Razlikuju se samo po oblicima za noominativ, akuzativ i vokativ svih brojeva: u jednini je gramatički morf za tvrde osnove (*o*-osnova) *-o*, dok je za meke osnove (*jo*-osnova) *-e*, u množini je morf *-a* za *o*- i *jo*-osnovu te je u dvojini gramatički morf za tvrde osnove *-ê*, a za meke *-i*.

Primjeri imenica srednjega roda glavne nepalatalne *o*-osnove (promjene) u Kanonu mise – **N jd:** město (244a), cēsarstvo (245a); **G jd.:** otъ čela (246b); **D jd.:** stadu (242a); **A jd.:** kolêno (243a), na množ̄stvo (244a), vъ město (247a); **L jd.:** vъ edinьstvѣ (244b); **G mn.:** otъ zъlb (246b); **A mn.:** blaga (244a).

Primjeri imenica srednjega roda glavne palatalne *jo*-osnove (promjene) u Kanonu mise – **N jd.:** neskvrňanie (241a), vъspominanie (241b), pênie (245b), sъmêšenie (247a), posvečenie (247a), osuždenie (247b); **G jd.:** hvaleniê (241b), sъpaseniê (241b), zdraviê (241b), otъ osuždeniê (242a), zastupleniê (242a), umiveniê (242b), posvečeniê (243a), veličьstviê (243b), otъ pričečeniê (243b), prohlaždeniê (244a), otъ sъmučeniê (246b); **D jd.:** veličьstviju (243a); **A jd.:** blagočьstie (241b), za izbavlenie (241b), za upръvanie (241b), črêzь dêenie (241b), prinošenie (242a), na posvečenie (242b), vъ отърицение (243a), vъskrsenie (243a), vъznesenie (243a), prêdь lice (243b), vъ zastuplenie (247b); **I jd.:** licemь (243b), sъ znameniemь (243b), nastavleniemь (244b), blagoslovleniemь (243b); **G mn.:** otъ bezakonii (247b); **A mn.:** daniê (241a), utežaniê (244a), pročeniê (244a); **I mn.:** utežanii (242a)

²⁰ Blažević Krezić uključuje u usporednu analizu *Parčićeva misala*, među ostalima, *Assemanijevo i Marijinsko evandelje*, *Vatikanski Illirico 4*, *Prvotisak misala*, *Vajsov misal* i dr.

²¹ Taj podatak navodi i Blažević Krezić (2016: 267) govoreći kao su sva istaknuta odstupanja, odnosno posebnosti kod imenica *o*-/*jo*-promjene u *Parčićevu misalu*, karakteristična za sve starocrkvenoslavenske, istočne novocrkvenoslavenske i hrvatske crkvenoslavenske spomenike.

3.1.2. Glavna promjena imenica ženskoga roda: *a-/ja*-osnove

Za glavnu je promjenu imenica ženskoga roda nepalatalne *a*- i palatalne *ja*-osnove u hrvatskoj redakciji crkvenoslavenskoga jezika važno istaknuti da je razlika između tvrde i meke osnove dobro očuvana. Također u glavnoj promjeni imenica ženskoga roda, kao i u glavnoj promjeni imenica muškoga i ženskoga roda postoje fonološke opozicije između jedne i druge osnove. U glavnoj promjeni imenica ženskoga roda uočene su fonološke opozicije u genitivu jednine (-*i/-e*), dativu i lokativu jednine (-*ē/-i*), potom u instrumentalu jednine (-*oju/-aju*) te u nominativu, akuzativu i vokativu množine (-*i/-e*) i dvojine (-*ē/-i*). Blažević Krezić ističe u svojem istraživanju da je „razlika između mekih i tvrdih osnova dobro očuvana, iako je tvrdi gram. morf *-i* nekada zamijenjen mekim *-e* u G jd. (*žene, vode, vêre, pućine, rêke*), N mn. (*žene, dêve*), A mn. (*žene, knige, svite*)²²“ (Blažević Krezić, 2016: 267), odnosno kako je riječ o utjecaju meke *ja*-osnove na tvrdu *a*-osnovu.

Primjeri imenica ženskoga roda glavne nepalatalne *a*-osnove (promjene) u Kanonu mise – N jd.: vêra (241b), taina (243a), slava (244a); G jd.: vêri (241a), dêvi (241b), Tomi (241b), Kuzmi (242a), službbi (242a), cêlbbi (247b); D jd.: dêvê (246b); A jd.: žrtytvu (241b), muku (243a), trêbu (243b), glavu (244a), patênu (246b), vêru (247b), Molitvu (247b); L jd.: vъ rucê (242b); I jd.: sъ Papoju (241a), sъ Varnavoju (244a), sъ Pelicitoju (244a), sъ Agatoju (244a), patênoju (246b); G mn.: êdrotъ (244a); A mn.: žrtytvı (241a), Molitvi (247a); L mn.: na Misahъ (247a); I mn.: molitvami (242a); G dv.: otъ ustъnu do ustъnu (244b); A dv.: rucê (241a); I dv.: rukama (241a).

Primjeri imenica ženskoga roda glavne palatalne *ja*-osnove (promjene) u Kanonu mise – N jd.: Čaša (243a), vola (245a); G jd.: Marie (241b), roditeljnice (241b), Oštie (242a), duše (247b); D jd.: Oštii (242b), Bogorodici (246b), Marii (246b); A jd.: Oštiju (242b), Čašu (243b), vъ desynicu (244a), podъ Oštiju (246b), česticu (246b), polovicu (246b); L jd.: vъ vyseleni (241a), po večeri (242b), na zemli (245a), po voli (247b); I jd.: desyniceju (244a), sъ Perpetueju (244a), sъ Lucieju (244a), sъ Agneju (244a), sъ Cêcylieju (244a), sъ Anastazieju (244a), sъ Oštieu (244b), šuiceju (244b), lêviceju (246b), česticeju (247a), voleju (247b); G mn.: dušъ (241b); A mn.: rabine (241b).

Pronađeni primjeri imenica ženskoga roda glavne nepalatalne *a*- i palatalne *ja*-osnove (promjene) potvrđuju konzervativnost hrvatske crkvenoslavenske norme, odnosno da Parčić njeguje u velikoj mjeri, kada je riječ o Kanonu mise, starocrkvenoslavensku tradiciju

²² Ta je teza u doktorskom radu *Jezik Misala Dragutina Antuna Parčića* Vere Blažević Krezić potvrđena istraživanjima Ivana Jurčevića i Josipa Leonarda Tandarića koji su uvidjeli kako se ta zamjena pojavljuje u neliturgijskim tekstovima, dok se u izvornim hrvatskocrkvenoslavenskim liturgijskim tekstovima pojavljuje samo u rubrikama (Blažević Krezić, 2016: 267).

razlikovanja glavne nepalatalne i palatalne promjene. Tu činjenicu dokazuje i Vera Blažević Krezić usporednom analizom odabranih tekstualnih dionica tvrdeći da se „na taj način potvrđuje konzervativno načelo njegove jezične koncepcije, a posve je očekivano da se najveći stupanj usklađenosti potvrđuje između *Assemanova evangelistara* u izdanju Račkoga i *Parčićeva misala*“ (Blažević Krezić, 2016: 269), ali i da su vidljive usklađenosti s hrvatskocrkvenoslavenskim spomenicima (*Vatikanski Illirico 4* i *Prvotisak*) i istočnoslaveniziranim *Karamanovim misalom* u Redu mise s Kanonom. Da se čuva hrvatska crkvenoslavenska norma, potvrđuje i provođenje druge palatalizacije u lokativu jednine uočene imenice *ruka* u navedenim primjerima imenica glavne nepalatalne promjene.

3.1.3. I-promjena imenica muškoga i ženskoga roda

I-promjena²³ imenica muškoga roda, kako ističe Blažević Krezić, „nadvladana je čuvanjem roda, a promjenom deklinacije (*o-/jo*-osnove) ili promjenom roda i čuvanjem promjene“ (Blažević Krezić, 2016: 270). U hrvatskom se crkvenoslavenskom jeziku uz gramatičke morfove *i*-promjene pojavljuju gramatički morfovi *o-/jo*-osnove, primjerice u imenici *put* čiji genitiv dvojak *puti/puta* (Vince, 2014: 113). Imenica *gospod* često je potvrđena u vokativu jednine *i*-promjene: *gospodi* u hrvatskoglagoljskim tekstovima, a imenice kojima se imenuju osobe čuvaju stari gramatički morf u nominativu množine *i*-promjene uz novi gramatički morf: *ljudie/ljudi, tatie/tati* (Vince, 2014: 115). U dativu množine *i*-promjene imenica muškoga roda utjecaj je glavne promjene manje zamjetan: *putem, ljudem, tatem*. U lokativu je množine imenica muškoga roda *i*-promjene zamjetan utjecaj glavne promjene u hrvatskoglagoljskim tekstovima, primjerice *ljudeh* i *ljudéh*, koji je potvrđen i u instrumentalu množine: *ljud̊mi* i *ljudi* (Vince, 2014: 117-118). Što se tiče pak imenica ženskoga roda *i*-promjene u hrvatskoglagoljskim tekstovima, važno je istaknuti kako navedena promjena, kao i u imenicama muškoga roda, podliježe utjecajima glavne promjene imenica ženskoga roda, primjerice u lokativu množine gdje se dobro čuva *e* umjesto starocrkvenoslavenskoga *jera*, pronalaze se i sljedeće kombinacije: *kos'teh* i *gus'lih* (Vince, 2014: 105) te se također umjesto staroga gramatičkoga morfa *-uju* koristi noviji *-iju*.

Primjeri imenica muškoga roda *i*-promjene u Kanonu mise – G jd.: Gospoda²⁴ (243a); V jd.: Gospodi (242a, 244a); I jd.: Gospodem (244a); N mn.: ljudie (243a); D mn.: ljudem

²³ Damjanović ističe, kada je riječ o *i*-promjeni imenica muškoga i ženskoga roda, da su u praslavenskom jeziku neke imenice muškoga i ženskoga roda imale *tematsko i* te je takvo *i* bilo vrlo kratko. U opčeslavenskom je književnom jeziku *kratko i* glasovnom promjenom prijelaza kvantitativnih u kvalitativne razlike postao *–b* (Damjanović, 2003: 82).

²⁴ U navedenom je primjeru preuzet gramatički morf iz glavne *o-/jo*-promjene imenica muškoga roda.

(243a). **Primjeri imenica ženskoga roda *i*-promjene u Kanonu mise – N jd.: č̄stъ (244b); G jd.: оть nepriēzni (245b); A jd.: въ pametъ (243a), въ napastъ (245b); I jd.: pomočiju (242a), blagodētiju (243b), milostiju (246b), sъmrъtiju (247b); D mn.: къ prъseмъ (246b), zapovēdemъ (247b); A mn.: čeladi (242a), žizni (243b), въ prъsi (247a); I mn.: meždu prъsъmi²⁵ (244b), zapovēdъmi (244b); A dv.: oči (242b).**

Primjeri imenica muškoga roda *i*-promjene u Kanonu mise *Parčićeva misala* pokazuju kako glavna promjena imenica nuškoga roda utječe u pojedinim padežima, kao što su genitiv i instrumental jednine, na paradigmu *i*-promjene, dok u pojedinim padežima, kao što su vokativ jednine te nominativ i dativ množine, prevladava hrvatska crkvenoslavenska norma te bi se moglo reći kako u imenicama muškoga roda *i*-promjene u Kanonu mise *Parčićeva misala* prevladava dvostrukost. Dok u imenicama muškoga roda prevladavaju usporedna različita rješenja, odnosno dvostrukost, u imenicama ženskoga roda prevladava jasna konzervativnost hrvatske crkvenoslavenske norme, što dokazuje i Blažević Krezić u svim analiziranim predlošcima jer se „očituje visok stupanj usklađenosti sa stcsł. kanonom, osobito kada konkretno rješenje korespondira s hcsł. rješenjem (npr. *zavisti radi*), a *Karamanov misal* pomaže ondje gdje hcsł. spomenici bilježe promjene koje nisu u skladu s konzervativnom Parčićevom koncepcijom (I mn. *sъ drъkolъmi*)“ (Blažević Krezić, 2016: 272).

3.1.4. *U*-promjena imenica muškoga roda

Kako je *i*-promjena imenica muškoga roda zahvaćena glavnom promjenom imenica muškoga roda tako je i *u*-promjena²⁶ zahvaćena u pojedinim padežima, primjerice u genitivu jednine: *vola, meda* (Vince, 2014: 113). U akuzativu jednine živost se izriče genitivnim oblikom glavne promjene, primjerice *sina svoego edinočedoga* te je instrumental jednine, kako ističe Vince, „već otprije izjednačen s *o*-promjenom“ (Vince, 2014: 114). Genitiv je množine *u*-promjene sačuvan te je vidljiv znatan utjecaj imenice *u*-promjene na ostale imenice muškoga roda. Za akuzativ je množine u hrvatskoglagoljskim tekstovima potvrđen stari gramatički morf uz morf, koji je jednak nominativu: *domove, domi* (Vince, 2014: 117).

²⁵ Riječ je o imenici *pluralia tantum*.

²⁶ *U*-deklinacija dobila je naziv prema *tematskomu morfemu u*, koji je bio kratak te je svojim prijelazom kvantitativnih u kvalitativne razlike postao ъ (Damjanović, 2003: 85).

Primjeri imenica muškoga roda *u*-promjene u Kanonu mise – N jd.: polь (246b); G jd.: Sina²⁷ (242a), vrъhu (242b), otъ polu (246b); V jd.: Sinu (247b); I jd.: Sinомь (246b); G mn.: otъ darovъ²⁸ (243a); A mn.: dari (243b).

Navedeni primjeri imenica muškoga roda *u*-promjene pokazuju kako su Parčiću pomogli hrvatskoglagoljski tekstovi u pisanju jer su uočene sličnosti na istim mjestima, odnosno u istim padežima, primjerice u genitivu jednine gdje se imenica *sinъ*, koja izričito pripada *u*-promjeni, deklinira kao imenica glavne promjene, dok u instrumentalu jednine Parčić bilježi općeslavensku vokalizaciju jakoga jora prema stcsl. *synъть*. S druge strane, potvrđen je i sačuvan u paradigm gramatički morf *-ovъ* u genitivu jednine označavajući konzervativnost hrvatske crkvenoslavenske norme i prodirući u glavnu promjenu imenica muškoga roda. Konzervativnost je vidljiva i u akuzativu množine, u kojem je zastavljen stari gramatički morf *-i*²⁹ nastao od starocrkvenoslavenskoga *jerija*.

3.1.5. V-promjena imenica ženskoga roda

Kada je riječ o *v*-promjeni imenica ženskoga roda u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, onda je važno istaknuti kako je paradigma *v*-promjene dobro očuvana iako prodiru oblici glavne promjene i *i*-promjene imenica ženskoga roda. Tu tvrdnju potvrđuje i Jasna Vince tvrdeći da je „nominativ jednine *v*-promjene padež s najviše oblika: *créki*, *crékavъ*, *crékvi* i *crékva*“ (Vince, 2014: 106). Ono što također čini posebnost *v*-promjene u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku jest genitiv jednine koji ima tri mogućnosti: *crékve*, *crékvê*, *crékvi*. U akuzativu jednine uočena je vokalizacija poluglasa, primjerice *tikavъ*, *crékavъ*, *ljudavъ* uz supostojanje starijih (nevokaliziranih) oblika. Instrumental jednine preuzet je iz *i*-osnove: *-iju* koji je „supostojao uz starocrkvenoslavenski oblik *-ьjо* blago pretežući pred gramatičkim morfom *-оju* glavne promjene: *ljubviju*, *krъviju*, *materiju*“ (Vince, 2014: 107).

Primjeri imenica ženskoga roda *v*-promjene u Kanonu mise – N jd.: Krъvъ (242a); G jd.: Krъve (243a), Сръкъве (247b); A jd.: za Crъкъвъ (241a), Krъвъ (243b); I jd.: Krъвију (247b). Uočeni primjeri imenica *v*-promjene iz Kanona mise u *Parčićevu misalu* pokazuju konzervativnost hrvatskocrkvenoslavenske, ali i istočnocrkvenoslavenske norme na najvišoj razini kada je u pitanju genitiv jednine, a akuzativ jednine ima najarhaičniji oblik iz

²⁷ Riječ je o utjecaju glavne promjene *o*-osnova na imenicu *u*-promjene.

²⁸ Imenica *darъ* pripada glavnoj promjeni, ali često dobiva nastavke *u*-osnova, napose u genitivu i lokativu. Lokativ imenice *darъ* glasi *daré* i *daru* (Damjanović, 2003: 79).

²⁹ Blažević Krezić ističe da „Parčić ponekad dodatno naglašava konzervativnost odabirom gram. morfa *u*-osnova gdje ostali misali ujednačeno pokazuju utjecaj glavnih *o*-osnova“ (Blažević Krezić, 2016: 274).

starocrkvenoslavenske paradigmе jer se još čuva poluglas, odnosno nije vokaliziran kao u drugim hrvatskoglagolskim liturgijskim tekstovima.

3.1.6. Konsonantske promjene

Imenice muškoga i srednjega roda *n*-promjene većinom čuvaju naslijedene oblike iz starocrkvenoslavenskoga jezika u hrvatskoj redakciji starocrkvenoslavenskoga jezika. To najbolje potvrđuju primjeri imenica muškoga i srednjega roda *n*-promjene u Kanonu mise *Parčićeva misala*, koji sadrže oblike iz starocrkvenoslavenskoga jezika: **N jd.:** дъпь (242a), име (245a); **A mn.:** дъни (242a), въ дъни (245b). Međutim, imenice srednjega roda *s*-promjene u Kanonu mise *Parčićeva misala* pokazuju otvorenost utjecajima glavne promjene imenica srednjega roda u genitivu, dativu i instrumentalu jednine, ali i konzervativnost hrvatskocrkvenoslavenske norme kosih padeža u množini.

Primjeri imenica srednjega roda *s*-prmojene u Kanonu mise – N jd.: Têlo (242a); G jd.: Têla (242b); D jd.: къ nebu (241a); A jd.: Têlo (242b); L jd.: na nebesi³⁰ (245a); I jd.: Têlomъ (247b); A mn.: slovesa (242b), na nebesa (243a); L mn.: na nebeseхъ (245b).

Vera Blažević Krezić, u doktorskom radu *Jezik Misala Dragutina Antuna Parčića*, potvrđuje također kako manje-više sve imenice konsonantskih promjena u tekstovima poprimaju oblike iz paradigmе glavne promjene imenica muškoga i srednjega roda referirajući se na istraživače hrvatskoglagolskih brevijara, Tandarića i Jurčevića, koji dokazuju postupan prelazak imenica konsonantskih promjena u glavnu promjenu imenica muškoga i srednjega roda. Potom zaključuje kako su „I jd., D i L mn. konsonantskih deklinacija uvijek zabilježeni s vokaliziranim jerom (-e) prema stcsł. praksi, ali prema istočnoj novocsł. i hcsł. normi“, što je i uočeno u primjerima Kanona mise te da su „u jedninskoj paradigmи imenica *s*-deklinacije učestali utjecaji *o*-osnova (Blažević Krezić, 2016: 277).

3.2. Zamjenice

3.2.1. Lične zamjenice

Kada je riječ o ličnim zamjenicama u hrvatskoj redakciji crkvenoslavenskoga jezika, Milan Mihaljević, u knjizi *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, tvrdi da se „lične zamjenice zovu ličnim zamjenicama jer izražavaju kategoriju lica, a u hrvatskocrkvenoslavenskom jeziku postoje tri lica“ (Mihaljević, 2014: 133). U ličene se zamjenice kao deklinacijski razred svrstavaju samo

³⁰ Kod *s*-deklinacije u lokativu jednine očekivali bismo gramatički morf *-e* (Damjanović, 2003: 87). Međutim, Parčić se priklanja pomlađenoj hrvatskocrkvenoslavenskoj i istočnoj novocrkvenoslavenskoj normi u kojima se lokativ jednine svih konsonantskih deklinacija javlja s gramatičkim morfom *-i*, u čemu se razaznaje utjecaj *i*-promjene (*v tēlesi, o imeni, o sinemi*) (Tandarić, 1993: 99; Jurčević, 2002).

zamjenice prvoga i drugoga lica: *az*, *ti*, *vē*, *vi*, *mi*, *vt*³¹. Također se u lične zamjenice ubraja i povratna zamjenica *sebe*, „zbog svoje istosti sklonidbe sa zamjenicom drugoga lica jednine *ti*“ (Mihaljević, 2014: 133). Supletivizam se javlja u prvom licu kao i u ostalim slavenskim i indoeuropskim jezicima. Hrvatskocrkvenoslavenski oblici ličnih zamjenica razlikuju se od starocrkvenoslavenskih oblika u sljedećim fonološkim promjenama: 1) gubljenje slabih jerova na kraju riječi te u dativu, lokativu i instrumentalu prvoga lica jednine, 2) zamjena *y* za *i* u nominativu i vokativu drugoga lica jednine, u nominativu i akuzativu prvoga lica jednine te u nominativu, akuzativu i vokativu drugoga lica množine te 3) gubljenje nosnih samoglasnika *ę* u korist *e* te *ø* u korist *u* u akuzativu i instrumentalu prvoga i drugoga lica jednine te povratne zamjenice.

Primjeri prvoga lica lične zamjenice u Kanonu mise – N jd.: azъ nedostoēnъ (247b); **D jd.:** ne budi тънѣ (247b), da prospētъ тънѣ (247b); **A jd.:** izbavi me (247b), sъtvori me (247b); **N mn.:** mi rabi (243a), i mi отърұаемъ (245a); **D mn.:** da namъ budetъ (242a), namъ ѳе убо grѣshnikomъ (244a), podaeši namъ (244a), daždъ namъ (245a), i отъпусти namъ (245a), budi namъ (247a), darui namъ (247a); **A mn.:** nasъ izbaviti (242a), прѣдъвариše ni (243b), ne vavedi nasъ (245a), izbavi nasъ (245b), izbavi ni (246b), pomilui nasъ (247a).

Primjeri drugoga lica lične zamjenice u Kanonu mise – D jd.: kъ тебѣ Bogu Otъcu (242b), тебѣ hvali (242b); **A jd.:** Tebe убо molimъ (241a), molimъ te (242a); **V jd.:** ti Bože (242a); **I jd.:** mirъ съ tobou (247b); **D mn.:** ostavlaju vamъ (247b), daju vamъ (247b); **A mn.:** za vi (243a); **I mn.:** mirъ budi съ vami (247a).

Primjeri povratne zamjenice u Kanonu mise – D jd.: poveli si prinesti (243b); **A jd.:** za sebe (241b), ogradimъ se (242a).

Uočeni primjeri ličnih zamjenica u Kanonu mise *Parčićeva misala* pokazuju očuvanu konzervativnost naslijedenu starocrkvenoslavenskim deklinacijama ličnih zamjenica. Arhaičnost ličnih zamjenica potvrđuje prvo lice lične zamjenice *azъ* u Kanonu mise *Parčićeva misala* dok, kako tvrdi Mihaljević, u liturgijskim hrvatskoglagogljskim rukopisima supostoje oblici *azъ* i *ja* (Mihaljević, 2014: 134). Također su potvrđene hrvatskocrkvenoslavenske fonološke promjene. U Kanonu mise *Parčićeva misala* supostoje kratki oblici ličnih zamjenica kao i u starocrkvenoslavenskim tekstovima te dugi oblici, koji su zastupljeniji u istočnoslaveniziranim izdanjima. T u tvrdnju dokazuje i Blažević Krezić usporednom analizom *Parčićeva misala* i odabranih starocrkvenoslavenskih, istočnih novocrkvenoslavenskih te hrvatskih crkvenoslavenskih predložaka ističući da „tako u *Parčićevu misalu* u akuzativu ličnih

³¹ Sve lične zamjenice, izuzev povratne zamjenice, izražavaju kategoriju broja različitim oblicima za jedninu, množinu i dvojinu.

zamjenica pretežu kratki oblici *me*, *te* pred genitivnim oblicima *mene*, *tebe*“ te „gdje usklađenost s *Karamanovim misalom* obvezuje, Parčić je od navedenoga odstupio usklađujući se s Karamanom, što se vidi na primjeru dugoga akuzativa povratne zamjenice u Kanonu mise“ (Blažević Krezić, 2016: 282).

3.2.2. Nelične zamjenice

Nelične se zamjenice razlikuju od ličnih zamjenica po tom što imaju gramatičku kategoriju roda, ali nemaju gramatičku kategoriju lica kao lične zamjenice³². U neličnim zamjenicama nije postojan supletivizam osnova kao kod ličnih zamjenica, odnosno „oblici se svih brojeva tvore od iste osnove“ (Mihaljević, 2014: 138). Nelične se zamjenice dijele u dvije podskupine: tvrdnu (nepalatalnu), koju čine zamjenice kod kojih je ispred gramatičkoga morfa tvrdi (nepalatalni) suglasnik te meku (palatalnu), koju čine zamjenice kod kojih je ispred gramatičkoga morfa meki (palatalni) suglasnik. Tvrdoj inaćici neličnih zamjenica pripadaju sljedeće zamjenice: *ovь*, *ova*, *ovo*; *takь*, *taka*, *tako*; *jakь*, *jaka*, *jako*; *sамь*, *sama*, *samo* i dr. te zamjenički pridjevi: *kolikь*, *kolika*, *koliko*; *tolikь*, *tolika*, *toliko*; *selikь*, *selika*, *seliko* i dr. (Mihaljević, 2014: 138). Mekoj inaćici neličnih zamjenica pripadaju zamjenice: *i(že)*, *ja(že)*, *je(že)*; *moi*, *moja*, *moje*; *tvoi*, *tvoja*, *tvoe*; *svoi*, *svoja*, *svoje*; *нашь*, *наша*, *наše*; *вашь*, *ваша*, *ваše* i upitna zamjenica *чи*, *чја*, *чје* (Mihaljević, 2014: 141). Svoju je posebnost u deklinaciji zadržala neodređena (zbirna) zamjenica *vasь*, *vsa*, *vse*, koja se u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku deklinira mješovito, kao i u starocrvenoslavenskom jeziku. **Primjeri posvojnih zamjenica i povratno-posvojne zamjenice u Kanonu mise – N jd. m.r.:** ierēi tvoi (243b); **G jd. m.r.:** Boga i Gospoda našego (241b), Sina twoego (242a), otroka svoego (243b), patriarha našego (243b), anđela svoego (243b); **D jd. m.r.:** Bogu Otъsu svoemu (242b); **A jd. m.r.:** na Olъtarь tvoi (243b), hlѣbъ нашъ (245a), mirъ moi (247b); **V jd. m.r.:** Отъče нашъ (245a); **L jd. m.r.:** въ своемъ mirѣ (242a); **I jd. m.r.:** Isu-Нгъстомъ Sinомъ twoимъ (241a), Господемъ нашімъ (241a), съ рабомъ twoимъ (241a), съ Папою нашімъ (241a), съ Епископомъ нашімъ (241a), съ дуhomъ twoимъ (247a); **N mn. m.r.:** rabi tvoi (243a), ljudie tvoi (243a); **G mn. m.r.:** apostolъ i mučenikъ tvoiň (241b), Svetiň tvoiň (242a), отъ tvoiň darovъ (243a), grѣhъ moiň (247b); **D mn. m.r.:** učenikomъ svoimъ (242b), grѣšnikomъ rabomъ twoimъ (244a), dlъžnikomъ нашімъ (245a), Apostolomъ svoimъ (247a); **A mn. m.r.:** rabi svoe (241b), dъni naše (244a), dlъgi naše (245a); **I mn. m.r.:** съ twoimi apostoli i mučeniki (244a) // **N jd. s.r.:** Тѣло moe (242b), ime tvoe (245a), cѣsarstvo

³² Ne slažu se svi autori s Mihaljevićem. Prema nekim autorima lične zamjenice ukazuju na kategoriju lica (upućivačka/forička funkcija), ali ne posjeduju same tu kategoriju. Zato ti autori ističu kako je npr. *azzъ* lična zamjenica „za prvo lice“, a ne „u prvom licu“ (Marković, 2013: 322-323).

tvoe (245a); **G jd. s.r.:** zdraviē svoego (241b), zastupleniē twoego (242a), veličstviē twoego (243b), Têla twoego (247b); **D jd. s.r.:** veličstviju twoemu (243a); **G mn. s.r.:** otъ tvoih daenii (243a), bezakonii moihi (247b) // **N jd. ž.r.:** volē twoē (245a); **G jd. ž.r.:** službbi našee (242a), čeladi twoee (242a), Krъve moee (243a); **A jd. ž.r.:** za Crъkъvь twoju (241a), vъ moju pametъ (243a); **L jd. ž.r.:** po voli svoei (247b); **I jd. ž.r.:** Krъviju svoejу (247b), twoejу milostiju (247b); **A dv. ž.r.:** vъ rucē svoi (242b).

Primjeri pokaznih zamjenica u službi ličnih za treće lice u Kanonu mise – G jd. m.r.: znamenuetъ vrъhu ego (kaležъ) (242b); **L jd. m.r.:** na nêmъ³³ položenama (Olъtarъ) (241a) // **G mn. s.r.:** ačе ihъ imatъ (slovesa) (242a) // **G jd. ž.r.:** piite izъ nee (Čaša) (242b); **A jd. ž.r.:** prêlomitъ ju po srêdê (Oštia) (246b).

Primjeri pokaznih zamjenica (tvrdi i meki inačici) u Kanonu mise – G jd. m.r.: otъ sego (hlêbъ) (242b), togožde hrъsta Sina (243a); **L jd. m.r.:** po tomъ (244a), vъ tomъ (244b); **I jd. m.r.:** têmъžde Hrъstomъ (242a), têmъ, Gospodi (244a), têmъ i sъ têmъ (244b), têmъžde Gospodemъ (246b); **A mn. m.r.:** sie dari (241a) // **N jd. s.r.:** se estъ Têlo moe (242b), se bo estъ Čaša (243a), se sъmêšenie i posvećenie (247a); **G jd. s.r.:** otъ sego pričećeniē (243b); **A jd. s.r.:** se prinošenie (242a), eže prinošenie (242a); **A mn. s.r.:** si daniē (241a) // **A jd. ž.r.:** siju žrъtvu (241b), siju Čašu (242b), tužde česticu (247a); **I jd. ž.r.:** tojužde česticeju (247a); **A mn. ž.r.:** sie žrъtvi (241a), za ti umrъšee (244a).

Primjeri odnosnih i neodređenih zamjenica sa zamjeničkim pridjevima u Kanonu mise – N jd. m.r.: iže dъnъ (242a), samъ sebe (243b), Otъče našъ, iže esi... (245a), polъ, iže estъ... (246b), iže sъ tobou živetъ (246b), Gospodi, Isu-Hrъste, iže oživotvorilъ esi (247b), iže živeši sъ Bogomъ (247b); **I jd. m.r.:** imъže vъsa si, Gospodi (244a); **N mn. m.r.:** primête i piite izъ nee vъsi (242b), pomeni oče, rabi i rabine svoe, I. i I. iže prêdъvariše (243b); **G mn. m.r.:** ihъže tebê vêra znaema estъ (241b), i vъsêhъ Svetihъ tvoihъ (242a), da vъ vъsêhъ zastupleniē twoego (242a), a vъ kupy vръhu vъsêhъ (242a), vъ kihъ sъdruženie nasъ (244a); **A mn. m.r.:** i vъse okrъstъ stoećee (241b), i za vъse svoe (241b); **I mn. m.r.:** sъ vъsêmi pravovêrъniki (241a), i sъ vъsêmi Svetimi tvoimi (244a) // **G jd. s.r.:** otъ vъsakogo sъmućeniē (246b) // **N jd. ž.r.:** taina vêri: eže za vi (243a), vъsaka čystъ i slava (244b); **G jd. ž.r.:** nъ i vъsee čeladi twoee (242a); **L jd. ž.r.:** vъ vъsêi vъseleniê (241a).

Svi navedeni primjeri neličnih zamjenica potvrđuju kako je Parčić u *Misalu* očuvao konzervativnost jednim dijelom starocrvenoslavenske, a drugim dijelom hrvatskocrvenoslavenske norme s istočnom novocrvenoslavenskom normom, odnosno

³³ Pokazna je zamjenica u službi lične, za razliku od gornjega primjera u genitivu, koji ima posvojno značenje.

hrvatskom (novo)crkvenoslavenskom normom. Starocrkvenoslavensku normu potvrđuje instrumental jednine muškoga roda pokazne zamjenice *tъ* gdje prevladava gramatički morf – *ēmъ*, dok je u liturgijskim hrvatskoglagoljskim tekstovima zastupljen gramatički morf – *imъ*, što znači da u instrumentalu jednine neličnih zamjenica s tvrdom osnovom tvrda paradigmata ustupa mjesto mekoj paradigmii. Da *Parčićev misal* pokazuje konzervativnost u paradigmii neličnih zamjenica, dokazuje i Vera Blažević Krezić naglašavajući kako je „konzervativnost u deklinaciji neličnih zamjenica ovjerena visokim stupnjem podudarnosti Parčićevih primjera i primjera iz stesl. izvora (Ass.³⁴, Mar., Ps. Sin.) uz Šišatovački apostol“ (Blažević Krezić, 2016: 286). Hrvatska je (novo)crkvenoslavenska norma uočena u Kanonu mise *Parčićeva misala* deklinacijom zamjeničkih pridjeva, koja poprima pridjevsку deklinaciju, a takva je deklinacija Potvrđena u *Karamanovu misalu*. Moglo bi se reći kako je u deklinaciji neličnih zamjenica vidljiv velik utjecaj starocrkvenoslavenske i izvorne hrvatske crkvenoslavenske norme.

3.3. Pridjevi

Pridjevi su imenske promjenjive riječi, koje mijenjaju rod, broj i padež, pritom nemajući rod, nego se njima izražava rod imenice. To znači da jedan pridjev ima za sva tri roda, primjerice malъ – mala – malo te navedenu pojavu Sandra Požar, u knjizi *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, naziva mocijom (Požar, 2014: 151). U hrvatskom se crkvenoslavenskom jeziku dekliniraju prema dvama deklinacijskim tipovima. Prvi je deklinacijski tip imenički tip, dok je drugi pridjevsko-zamjenički tip. Razlika je između starocrkvenoslavenske pridjevske deklinacije i hrvatske crkvenoslavenske pridjevske deklinacije što se u hrvatskoj crkvenoslavenskoj deklinaciji prvi pridjevni dio složenoga pridjeva uopće ne sklanja pa se njihova složenost ni ne uočava te se zato takvi oblici nazivaju dugima, a nekadašnji jednostavnji oblici kratkima. Pridjevi se u kratkoj deklinaciji sklanjaju, ovisno o tvrdoj ili mekoj osnovi, *o-/jo*-promjenom i *a-/ja*-promjenom. U Kanonu mise *Parčićeva misala* zastupljeni su kratki i dugi oblici pridjeva. **Primjeri kratkih oblika pridjeva u Kanonu mise – N jd. m.r.:** azъ nedostoēnъ (247b); **A jd. m.r.:** sveti hlêbъ (243a-b); **N mn. m.r.:** budemъ svobodъni i besъpečalъni (246b); **A mn. m.r.:** vъ prazdъniki prosti (245b) // **A jd. s.r.:** Têlo Hrъstovo (244a) // **A jd. ž.r.:** za Стъкъвъ tvoju katoličьsku (241a), siju državъnu čašu (242b); **I jd. ž.r.:** voleju отъčeju (247b); **A mn. ž.r.:** vêčъnie žizni (243b).

Primjeri dugih oblika pridjeva u Kanonu mise – N jd. m.r.: velik ierêi (243b); **G jd. m.r.:** novago i vêčnago zavêta (243a), pravednago Avela (243b), svetago anjela (243b), Duha

³⁴ Blažević Krezić ukazuje najveću sličnost s kanonskim spomenicima u deklinaciji neličnih zamjenica, osobito s *Assemanovim evangelistarom* u izdanju Račkoga (Blažević Krezić, 2016: 292).

svetago (244b), Boga živago (247b); **D jd. m.r.:** vêčynomu Bogu, živomu i istinynomu (241b), Duhu svetomu³⁵ (247b); **A jd. m.r.:** na visoki Olъtarь (243b), hlêbъ vъsedъni (245a), srêdъni prъstъ (246b), vъ životъ vêčyni (247a), pokoi vêčyni (247a); **V jd. m.r.:** Agnъče boži (247a); **I jd. m.r.:** podobъnîmь obrazomъ (242b), Bogomъ, Otъсemъ i Duhomъ svetimъ (247b); **N mn. m.r.:** ljudie tvoi svetii (243a); **G mn. m.r.:** blaženihi apostolъ i mučenikъ (241b), Svetihъ tvoihi (242a); **A mn. m.r.:** za vi i za mnogie (243a), vъ dъni ferialъskie (245b); **I mn. m.r.:** sъ vъsêmi Svetimi (246b) // **G jd. s.r.:** otъ vêčnago osuždeniê (242a), vêčnago sъpaseniê (243b), božьstvenago veličьstviê (243b), otъ olъtarъnago pričečeniê (243b); **D jd. s.r.:** drъžavъnomu veličьstviju (243a); **A jd. s.r.:** slavnoe vъznesenie (243a); **I jd. s.r.:** milostivimъ i vedrenimъ licemъ (243b), blagoslovleniemъ nebeskimъ (243b), božestvenimъ nastavleniemъ (244b), svetosvetimъ Têlomъ (247b) // **G jd. ž.r.:** katoličъskie že i apostolъskie vêri (241a), slavъnie dêvi Marie (241b), žizni vêčynie (243b); **D jd. ž.r.:** poklonitъ se Oštii posvečenîi (242b); blaženîi i slavъnîi dêvê Bogorodici Marii (246b); **A jd. ž.r.:** za Съкъвъ tvoju svetuju (241a), blaženuju muku (243a), svetuju žrъtvu (243b), neporočъnuju trêbu (243b); **L jd. ž.r.:** vъ desъnîi rucê, vъ lêvâi (rucê) (246b); **I jd. ž.r.:** zapovêdъmi sъpasitelъnimi (244b); **A mn. ž.r.:** sie svetie žrъtvi (241a); **A dv. ž.r.:** vъ sveteli i čьstъnîi rucê (246b).

Uočeni primjeri u Kanonu mise *Parčićeva misala* dokazali su konzervativnost hrvatske novocrkvenoslavenske norme u objema deklinacijama svih padeža. Da je ponovno uočena konzervativna hrvatskocrkvenoslavenska norma, potvrđuju fonološke promjene: *ę* u *e* u akuzativu množine ženskoga roda dugoga oblika pridjeva te stezanje u nominativu i vokativu jednine dugih oblika pridjeva muškoga roda. Međutim, u Kanonu mise *Parčićeva misala* uočen je i arhaični oblik dugoga oblika pridjeva muškoga roda: *ljudie tvoi svetii* u kojem nije došlo do stezanja, što znači da je Parčić kombinirao starocrkvenoslavenske i hrvatskocrkvenoslavenske oblike. Konzervativnost³⁶ dokazuje i Vera Blažević Krezić komparativnom analizom naglašavajući kako je potvrđena Parčićeva pažljivost odabirom rješenja te uravnoteženost izmjerenjivanja rješenja starocrkvenoslavenske norme kada to jednakost dopuštaju hrvatskocrkvenoslavenski i istočno(novo)crkvenoslavenski varijeteti (Blažević Krezić, 2016: 299).

³⁵ Očituje se za hrvatski crkvenoslavenski, ali i istočni novocrkvenoslavenski jezik karakterističan utjecaj zamjeničke deklinacije u dativu jednine muškoga i srednjega roda pridjeva, gdje je gramatički morf tvrde zamjeničke deklinacije potpuno prevladaonad nekadašnjim *-umu* (Požar, 2014: 169).

³⁶ U prilog konzervativnosti jezika *Parčićeva misala* idu očuvani posvojni pridjevi (na *-sk-* i *-j-*) u kratkome obliku prema stcsl. normi: Par. *Sinь človéčь* 130a (Blažević Krezić, 2016: 299).

3.4. Brojevi

U starocrkvenoslavenskom, hrvatskocrkvenoslavenskom i istočno(novo)crkvenoslavenskom jeziku brojevi su, tvrdi Vince, „najčešće zapisani riječima ili slovnim brojkama“ (Vince, 2014: 189). Brojevi se, prema ulozi, dijele na glavne (kardinalne) i na redne (ordinalne) brojeve, kojima se pridodaju umnožni (multiplikativni) i dijelni (distributivni) izrazi, a po sastavu se dijele na jednostavne (neizvedene, osnovne) i na izvedene. Od glavnih je brojeva u Kanonu mise *Parčićeva misala* uočen broj *dva/dvē*, odnosno *oba/obe* u primjeru instrumentalala dvojine: *obēma rukama* (242a), koji je realiziran hrvatskocrkvenoslavenskom normom jer se deklinira kao zamjenica, što potvrđuje njegov gramatički morf *-ēma*, koji dolazi iz tvrde paradigmе neličnih zamjenicama slažeći se u rodu, broju (samo dvojina) i padežu. S druge strane, redni brojevi, oblikom pridjevi tvoreni od glavnih u hrvatskocrkvenoslavenskim tekstovima, imaju kraće i duže oblike kao i u Kanonu mise *Parčićeva misala*, što dokazuju primjeri: A jd. ž.r.: *druguju polovicu* (246b) i N jd. m.r.: *treti kratъ* (247a) u kojima prevladavaju duži oblici čija je deklinacija usklađena s konzervativnošću hrvatskocrkvenoslavenske norme.

4. ZAKLJUČAK

Osim što je hrvatska *Cyrillomethodiana* imala zadaće poput proširenja kulta Svete Braće, podupiranja slavenske uzajamnosti, oblikovanja moderne nacije i izmirenja Istočne i Zapadne crkve, hrvatska je čirilometodska znanost također imala zadatku ubrzanja procesa obnove liturgijskih staroslavenskih knjiga i korištenja crkvenoslavenskoga jezika u liturgiji. Dragutin Antun Parčić bio je hrvatski glagoljaš i čirilometodijanac, koji je prihvatio zadaću obnove hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga, odnosno konstruiranje povratka hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga jezika u bogoslužje. Htio je usustaviti jezik *Misala* iz 1893. godine prema pravilima koja je propisivala Kongregacija za širenje vjere. Rezultati istraživanja morfološke analize jezika (imenskih riječi) Kanona mise u *Parčićevu misalu* ipak potvrđuju kako se obnova hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika ne nastavlja izravno na završetak prirodnoga razvoja hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika u 16. stoljeću (*Brozićev brevijar*, 1561), nego je riječ o autorskoj jezičnoj koncepciji, koja u hrvatski novocrkvenoslavenski jezik 19. stoljeća ugrađuje jezična obilježja hrvatske crkvenoslavenske norme 12. i 13. stoljeća, a uz njih i ona koja odlikuju revidiranu (pomlađenu) hrvatsku crkvenoslavensku normu od 14. do 16. stoljeća (*Vat. Illir. 4, Prvotisak*). Parčić se nije smio oglušiti ni o rješenja koja su u hrvatskoglagoljske liturgijske knjige stigla s razdobljem istočnoslavenizacije, ponajprije zbog činjenice da je

Karamanov misal bio usklađen s latinskim izvornikom i odobren od Svetе Stolice. Naposljetu, ništa manje važni nisu ni utjecaji suvremenoga hrvatskoga jezika i devetnaestostoljetnih izdanja zagrebačke filološke škole, kojima biva podržano i ostvareno načelo razumljivosti nasuprot isticanomu načelu konzervativnosti (što osobito pokazuje leksik *Parčićeva misala*), kao ni konstruirana (autorska) rješenja, koja oslikavaju znanstvene dosege slavistike 19. stoljeća i Parčićevu upoznatost s njima.

5. PRILOZI

5.1. Naslovna stranica *Parčićeva misala* (1893)

5.2. Transliteracija Kanona mise u *Parčićevu misalu* (1893)

PRAVILO		MISI
Ierēi rasprostr̄, vъzdvigъ i sъtiskъ rucē, vъzvedь oči kъ nebu, i abie sъklopъ i, priklonъ se nizъko prѣdь Olъtaremъ, rukama na nemъ položenama, glagoletъ:		Vъspominanie živimъ
P	Omeni, Gospodi, rabi i ra- bine svoe I. i I. Sъtisъ- netъ rucē, pomolitъ se nê- koliko za tѣhъ za niňže	
T	EBE ubo, vъsemilo- stivi Otyče, Isu- Hrъstomъ Sinomъ twoimъ Gospodemъ našimъ, priležno molimъ, i prosimъ, cêluetъ Olъtarъ, da prietъna imêesi, i blagosloviš, sъtisnetъ rucē, i znamenuetъ trikratъ nadъ prinosi, si daniê, sie dari, sie svetie žrъtvи neskvrynnie, rasprostr̄ rucē poslêduetъ: prъvêe, eže te- bê prinosimъ za Crъkвъ tvoju svetuji katoličsku: juže	moliti namênilъ estъ: po tomъ rasprostr̄ rucē poslê- duetъ: I vъse okrъstъ stoe- âee, ihъže tebê vêra znaema est, i vêdomo blagočastie, za neže tebê prinosimъ, ili iže tebê prinosetъ siju žrъ- tvu hvaleniê, za sebe, i za vъse svoe: za izbavlenie dušъ svoihъ, za uprъvanie sъ- pasenîe i zdraviê svoego; tebê že vъzdajutъ obeti svoe vêčynomu Bogu, živo- mu i istinynomu. Črêzъ dêenie.
P	Ričećtajuće se, i pametъ čytuće, prъvêe slavynie vъsegda dêvi Marie, rodi- teljnice Boga i Gospoda na- šego Isu-Hrъsta: nъ i bla- ženiň apostol i mučenikъ tvoihъ, Petra i Pavla, An- lateli.	
Missale Rom.-Slav.		31

242	Pravilo Misi
·242·	
Iêkova, Pilipa, Bartolo- mêê, Matêê, Simuna i Tad- dêê: Lina, Klita, Klimen-	prietъ hlêbъ vъ svetî i čystnîi rucê svoi: vъz- dvignetъ oči kъ nebu, i vъz-

ta, Siksta, Kornêla, Čubriê-na, Lovrenca, Hr�sogona, Iavanaugh i Pavla, Kuzmi i Domi�na:	ved� o�i na nebo, k� teb� Bo-gu Ot�su svoemu v�semogu-�mu, teb� hvali v�zadav�,
i v�s�h� Svetihъ tvoihъ; ih�-ze ute�anii i molitvami po-da�dь, da v� v�s�h� za-stupleni� tvoego ogradimъ se pomo�iju. S�tisnetь ruc�.	znamenuetъ vr�hu O�tie, bla-go slovi, pr�lomi, i dastъ u�enikomъ svoimъ, glagole: Prim�te i �dite otъ sego v�si.
T�m�zde Hr�stomъ Gospodemъ na�imъ. Amenъ.	D�r�ze ob�ema rukama O�tiju me�du ukazal�cema i pal�cema, priv��aetъ slovesa posve�eni� v� tai, bistro, i v�nimatel�no
D�r�ze ruc� prostr�t� nadъ pri-nosi, glagoletъ:	v�r�hu O�tie, a v� kурь v�r�hu v�s�h�, a�e ih� ve�e imat� na po-sve�enie:
S E ubo prino�enie slu�z�bi na�ee, пь i v�see �eladi	SE BO EST� T�LO MOE.
tvoee, molimъ te Gospodi, da ugodъno prime�i: d�ni �e na�e v� svoemъ mir� ustroi�, i otъ v�c�nago osu�deni� nasъ izbaviti, i k� izbranihъ swo-ih� poveli� stаду pri�-sliti. S�tisnetь ruc�. Hr�-stomъ Gospodemъ na�imъ. A-menъ.	Prov��a�vъ slovesa posve�eni� abie pr�klonit� kol�eno poklonit� se O�tii posve�eni�: v�stanet�, po-ka�et� ljudem�, polo�it� na t�-les�nik�, paki poklonit� se: i ne rastavlet� pal�cu i ukazal�-ci, тъкъто egda osezati imat�
E Že prino�enie ti, Bo�e, v� v�s�h�, molimъ te, zname-nuetъ trikrat� nadъ prinosi,	O�tiju, da�e do umiveni� pr�-stiv.
blago slovleni, pripi sa-no, utv�r� �deno, slovesno, i blagopriety� s�tvoriti iz-voli�: znamenuetъ edinoju v�r�hu O�tie, a edinoju v�r�hu kale�za, da namъ T� lo, i	T�gda ot�krivъ kale�zъ, gla-goletъ:
Kr� v� budet� v�zljuble-nago Sina tvoego Gospoda na�ego Isu-Hr�sta.	P Odob�nimi� obrazomъ po ve-cheri, ob�ema rukama pri-metъ kale�zъ, priem i siju dr�-zav�nu Ča�u v� svet�i, i �stn�i ruc� svoi: tako�-de teb� hvali v�zadav�
I Že d�n� pre�ze ne�e po-strada, v�zmetь O�tiju,	blagoslovi, i dastъ u�-nikomъ svoimъ, glagole: Pri-mete i piite izъ nee v�si.

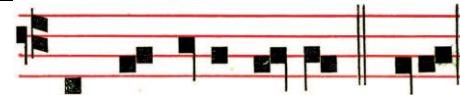
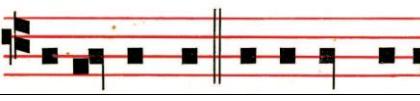
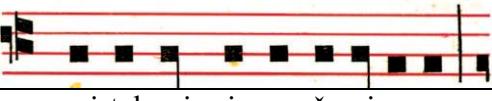
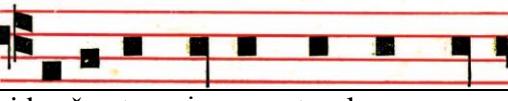
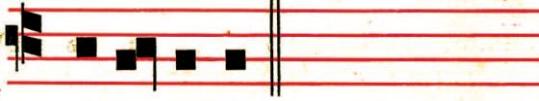
·243·
243

Pravilo misi

Prov��a�tъ slovesa posve�e-ni� vr�hu kale�za, v�nimatel�no, s�v�kury�, i v� tai, dr�ze i malo v�zdvignut�.	ti �izni v�c�nie, i Ča�u v�c�nago s�paseni�.
	Rasprostr� ruc� posl�duet�:

SE BO ESTЬ ČAŠA KRЬVE	drenimъ licemъ vъzrѣti
MOEE, NOVAGO I VЕČЬNAGO	izvoli: i prietъna imѣti
ZAVѢTA: TAINA VЕRI: ЄŽE	ѣkože prietъni imѣti izvo-
ZA VI I ZA MNOGIE IZ-	lilъ esi dari otroka svoego
LIETЬ SE VЬ OTЬPUČENIE	pravednago Avela, i žrьtvu
GRѢHOVЬ.	patriarha našego Avraama, i
Provѣčavъ slovesa posvečenіѣ,	juže tebѣ prinese veliki ierѣi
položitъ kaležъ na tělesъnikъ,	tvoi Melhisedekъ, svetuji
i glagole vъ tai:	žrьtvu, nepročьnuju trѣbu.
Si eliko kratъ tvoriti bude-	Nizъki pognutъ, sъtisnutama
te, vъ мою pametъ sъtvorite.	rukama, na Olъtari položenama,
Prѣklonъ kolено poklonitъ se,	glagoletъ:
vъstanetъ, pokažetъ ljudemъ, po-	P Riležъno te molimъ, vъse-
ložitъ, pokrijetъ, i paki poklek-	mogi Bože: poveli si pri-
netъ. Po tomъ rasprostrѣ rucѣ	nesti rukama svetago anь-
glagoletъ:	jela twoego na visoki Olъ-
O Ть nudѣже i pametujuće,	tarъ tvoi, prѣdь lice božь-
Gospodi, mi rabi tvoi, пъ	stvenago veličьstviê tvoe-
i ljudie tvoi svetii, togo-	go: da eliko ače, c�luetъ
žde hrьsta Sina twoego Go-	Olъtarъ, otъ sego olъtarьna-
spoda našego toli blaže-	go pričečenіѣ svetosvetoe
nuju muku, takoždeže i otъ	Sina twoego, sъtisnetъ rucѣ,
prѣispodъниhъ vъskrysenie, пъ	i znamenuetъ edinoju vrьhu kale-
i na nebesa slavъное vъzne-	ža, Tѣ ✠ lo, i Krь ✠ vъ vь-
senie: prinosimъ drъžavъно-	sprimemъ nebeskимъ i blagodѣ-
mu veličьstviju tvoemu otъ	tiju naplynimъ se. Sъtisnetъ
tvoiъ darovъ, i daenii, sъ-	rucѣ. Têmъžde hrьstomъ Go-
tisnetъ rucѣ, i znamenuetъ	Spodemъ našimъ. Amenъ.
trikratъ vrьhu Oštie, i vrь-	Vъспоминаніе živimъ.
hu kaleža kupyно, žrьtvu ✠	P Omeni oče, Gospodi, rabi,
čistu, žrьtvu ✠ svetu, žrь-	i rabine svoe I. i I. iže
tvu ✠ neporočьну, znamenuetъ	prѣdьvariše ni sъ znameniemъ
edinoju vrьhu Oštie, i edinoju	v�ri, i sъpетъ vъ sъnѣ mira.
vrьhu kaleža: hl�bbъ ✠ sve-	

244	Pravilo Misi
·244·	
Sъtisnetъ rucѣ, pomolitъ se n�-	drъže šuiceju kaležъ: znamenuetъ
koliko za ti umrьшee, za neže	Oštieju trikratъ отъ ustъnu do
nam�nilъ estъ moliti, po tomъ	ustъnu kaleža, glagole:
rasprostrѣ rucѣ posl�duetъ:	Tѣ ✠ мъ, i sъ t� ✠ mi, i v�
T�mъ, Gospodi, i v�s�mъ v�	to ✠ мъ, dvakratъ znamenu-
hrьst� počivajućimъ, m�sto	etъ meždu kaležemъ i mež-

prohlaždeniê, svêta i mi- ra, da dasi, molimъ. Sâtis- nety rucê, i prigynetъ gla- vu. Têmъžde hrystomъ Go- podemъ našimъ. Amenъ. Desyńiceju udaritъ se vъ prysí, poudvigъ malo glasъ, glagole:	du prysyml, estъ tebê Bogu Otъsu ✠ vysemogućumi, vъ edinystvê Duha ✠ svetago, poudvigъ malo kaležъ sъ Oštieju, tyci: vysaka čystъ i slava Položitъ Oštiju, pokrijetъ ka-
N Amь že ubo grëšnikomъ ra- bomъ tvoimъ na množystvo čedrotъ tvoiħ uprvajućemъ, čestъ eteru, i sđdruženie dati izvoli, sъ tvoimi sve- timi apostoli i mučeniki: sъ Ivanomъ, Stêpanomъ, Matiemъ, Varnavoju, Ignaciemъ, Alek- sandromъ, Marcellinomъ, Pe- tromъ, Pelicinoju, Perpe- tueju, Agatoju, Lucieju, A- gneju, Cêcilieju, Anastazieju, i sъ vysêmi Svetimi tvoimi: vъ kihъ sđdruženie nasъ, ne	ležъ, pokleknetъ, vystanetъ i glagoletъ rojicъ ili čyticъ. Va vysse vê-ki vê-kovъ. A-menъ Sâtisnetъ rucê Po-mo-limъ se. Za-po-vêdь-mi sypa-si-telъ-ni-mi na-u-če-ni i bo-že-stve-nimъ na-sta-vle-
I Mъže vysa si, Gospodi, vysegda blaga tvoriši, znamenuetъ trikratъ vrhu Oštie, i vrhu kaleža kyrno, glagole, sve ✠ tiši, ži ✠ vi- ši, blago ✠ slovlaesi i po- daeši namъ. Otkrijetъ kaležъ, pokleknetъ, vyzъ- metъ Têlo Hrystovo vъ desyńicu,	i bo-že-stve-nimъ na-sta-vle- ni-emъ vyo-bra-že-ni, smê-emъ gla-go-la-ti:

·245· 245	Pravilo Misi
Rasprostretъ rucê	
Otъ-če našъ, i-že e-si na ne-be-	nasъ vъ na-pastъ. ot. Na iz-ba-

sehъ: Sve-ti se i-me two-e:	vi nasъ otъ ne-pri-ê-zni.
Pri-di cê-sarъ-stvo two-e: Bu-	Ierêi vъ tai гьci: Amenъ.
di vo-la two-ê, ê-ko na ne-be-	Poslêdujuçee pênie гьci vъ Prazdnyki prosti, i vъ dñni fe- rialâskie, i na Misahъ za Umrъšee.
si, i na zem-li. Hlêbъ našъ	Va vъse vê-ki vê-kovъ. ot. A-menъ
vъse-denъ-ni daždъ namъ de-nesъ:	Po-mo-limъ se. Za-po-vêdъ-mi
I otъ-pu-sti namъ dlъ-gi na-še,	sъpa-si-telъ-ni-mi na-u-če-ni,
ê-ko-že i mi otъ-pu-ča-емъ dlъ-	i bo-že-stve-nimъ na-sta-vle-
žyni-komъ na-šimъ. I ne va-ve-di	ni-емъ vъo-bra-že-ni, smê-емъ
	gla-go-la-ti: Otъ-če našъ, iže
	e-si na ne-be-sehъ: sve-ti se

246	Pravilo Misi
·246·	
	Po tomъ vъzmetь patênu meždu ukazalъсь i srêdnyi prystъ, i gla- goletъ:
i-me two-e: Pri-di cê-sarъ-stvo	I Zybavi ni molimъ te, Go- spodi, otъ vyséhъ zybъ
tvo-e: Bu-di vo-la two-ê, ê-ko	minuvšihъ, nastoečihъ i bu- dučihъ: i hodatistvujuci
	blaženîi i slavynîi vseg- da dêvê Bogorodici Marii,

	сь blaženimi apostoli two- imi Petromъ, i Pavlomъ, i
na ne-be-si, i na ze-mli. Hlêbъ	Andrêemъ, i сь vâsêmi Sve- timi, znamenuetъ se patênoju otъ čela kъ prysemъ, i tužde cêluetъ: daždь milostivo
наšь vâse-denъ-ni daždь namъ	mirъ vь dьni naše, da milo- stiju tvoeju pomoženi, i otъ grêha vâsegda svobodnyi budemъ, i otъ vâsakogo sъmu-
de-nesъ: I otъ-pu-sti namъ dlъ- 	čeniê bespečalъni. Postavatъ patênu podъ Oštiju, otъkrietъ kaležъ, pokleknetъ, vъ- stanetъ, vâzmetъ Oštiju, prêlo- mitъ ju po srêdê vrъhu kaležа,
gi na-še, ê-ko-že i mi otъ-pu- 	glagole: Têmъžde Gospodemъ našimъ Isu-Hrystomъ Sinomъ tvoimъ.
ća-emy dlъ-žyni-komъ na-šimъ.	Polъ, iže estъ vь desnêi rucê, položitъ na patênu. A otъ polu, iže osta vь lêvêi, otъlomitъ česticu, glagole:
I ne va-ve-di nasъ vь na-pastъ. 	Iže sъ tobou živetъ i cê- sarstvuetъ vь edinstvê Duga svetago Bogъ.
ot. Na iz-ba-vi nasъ otъ ne- 	Druguju polovicu tojužde lê- viceju položitъ na patênu, i drъ- že desyniceju česticu vrъhu kale- ža, lêviceju kaležъ, glagoletъ:
pri-ê-zni.	
Ierêi vь tai rъci: Amenъ.	Va vâse vê-ki vê-kovъ. ot. A-menъ.

·247· 247	Pravilo Misi
Tojužde česticeju znamenuetъ trikratъ vrъhu kaležа, glagole:	Mirъ ostavlaju vamъ, mirъ moi daju vamъ: ne zri grêhъ moiň, nь vêru Crъkve svoee: juže po voli svoei umiriti i sъediniti izvoli. Iže ži- veši i cêsarstvueši Bogъ
Mirъ go-spo- denъ bu-di 	vь vâse vê-ki vê-kovъ. Amenъ. Aće datи imatъ mirъ, cêluetъ Olъtarъ, i daei mirъ, glagoletъ:
vь-seg-da sъ va-mi.	Mirъ sъ tobou. ot. I sъ du-

		homъ tvoimъ. Na Misahъ за Umръшee ne daždъ mira, niže тъci прѣдъидуčuju Mo-
ot. I сь du-homъ tvo-imъ.		litvu: G Ospodi Isu-Hrъste, Sinu
Tužde česticu sъпуститъ въ		Boga živago, iže vo-
kaležъ, glagole podъ glasъ:		
S E sъмѣšenie, i posvečenie		leju otъčeju, киръно dѣlajuču
Tѣla i Krъve Gospoda		Duhu svetomu, sъmrътију
našego Isu-Hrъsta, budi pri-		svoeju mirъ oživotvorilъ esi:
emljućemъ намъ въ životъ vѣ-		izbavi me simъ svetosve
čyni. Amenъ.		timъ Tѣломъ, i Krъviju svoeju,
Pokrijetъ kaležъ, pokleknetъ, въ-		отъ vъsѣhъ zyblъ: i sъtvori me
stanetъ, i prignutъ прѣдъ Sakra-		tvoimъ vъsegda priléplati
mentomъ, sъtiskъ rucê, i trikratъ		se zapovѣдемъ, i отъ tebe
udarae se въ prъsi, glagoletъ:		nikoliže otъlučati se ne
Agnьče boži, vъzemlei grê-		dopusti. Iže сь têmъžde
hi mira, pomilui nasъ.		Bogomъ Отъсемъ, i Duhomъ sve-
Agnьče boži, vъzemlei grê-		timъ živeši i cêsarъstvuesi
hi mira, pomilui nasъ.		Bogъ vъ vѣki vѣkovъ. Amenъ.
Agnьče boži, vъzemlei grê-		P Rietie Tѣla twoego, Go-
hi mira, darui намъ mirъ.		spodi Isu-Hrъste, eže
Na Misahъ za umръшee ne тъci		azъ nedostoēnъ prieti drъ-
pomilui nasъ, na въ mѣsto		zaju, ne budi mynê vъ sudъ i
togo darui имъ pokoi, a treti		osuždenie: ny tvoeju milostiju
kratъ pridaždъ, vѣčынi.		da prospêetъ mynê vъ zastu-
Po tomъ sъtiskъ rucê na Olъta-		plenie duše i tѣla, i vъ
ri, prigъnutъ glagoletъ slêde-		prietie cêlъbi. Iže živeši
cée Molityi		cêsarъstvuesi сь Bogomъ
G Ospodi Isu-Hrъste, iže		
reče Apostolomъ svoimъ:		

6. IZVORI I LITERATURA

6.1. Izvori

1. Parčić, Dragutin Antun [prir.], 2011. *Rimski Misalъ slavѣnъskимъ ezikomъ prѣsv. G. N. Urbana Papi VIII povelѣniemъ izdanъ – Missale romanum slavonico idiomate ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini* (Rim: Congr. de Propaganda Fide, Ex typographia polyglotta, 1893.). Pretisak. – Podgorica: NVO „Ivan Mažuranić“, Fond za manjine Crne Gore, 241a-247b

6.2. Literatura

1. Badurina, Andelko. 1993. Nepoznati Parčić. U *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Dragutina A. Parčića (Zadar – Preko 18. i 19. Listopada 1992.)*. Julije Derossi (ur.). Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar, 155-182.
2. Bolonić, Mihovil. 1965. *Parčićeva tiskara na Glavotoku*. Rijeka: Matica hrvatskaéPododbor u Rijeci.
3. Bolonić, Mihovil. 1972. O životu i radu Dragutina A. Parčića. *Bogoslovska smotra* 42 (4): 418-413.
4. Bolonić, Mihovil. 1981a. O transkripciji glagolskih obrednih knjiga. *Croatica Christiana Periodica* 5 (8): 36-51.
5. Bolonić, Mihovil. 1981b. Iz korespondencije Dragutina Antuna Parčića. *Croatica Christiana Periodica* 5 (7): 29-42.
6. Bolonić, Mihovil. 1982. Život i djelo Dragutina Antuna Parčića (U povodu 150. obljetnice rođenja i 80. obljetnice smrti). *Croatica Christiana Periodica* 6 (10): 172-188.
7. Bonefačić, Kvirin Klement (Daroslav). 1903. *Dragutin A. Parčić*. Krk: Kurykta.
8. Blažević Krezić, Vera. 2016. *Jezik Misala Dragutina Antuna Parčića*. Zagreb: Filozofski fakultet Zagreb.
9. Čermák, Václav. 2008. K pojetí nové církvení slovanštyni v areálu Slavia orthodoxa a Slavia latina. *Slavia: časopis pro slovanskou filologii* 77 (1-3): 29-39.
10. Damjanović, Stjepan. 1991. „Ćirilometodska baština u prepisci Strossmayer – Rački“. U: *Jedanaest stoljeća nezaborava*. Osijek – Zagreb: Izdavački centar Revija, Međunarodni slavistički centar Republike Hrvatske: 155-173.
11. Damjanović, Stjepan. 2003. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 76-118.

12. Damjanović, Stjepan; Jurčević, Ivan; Kuštović, Tanja; Lukić, Milica; Kuzmić, Boris; Žagar, Mateo. 2009. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska.
13. Gadžijeva, Sofija; Kovačević, Ana; Mihaljević, Milan; Požar Sandra; Reinhart Johannes; Šimić, Marinka; Vince, Jasna. 2014. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 91-205.
14. Gostl, Igor. 1998. *Dragutin Antun Parčić*. Zagreb: Matica hrvatska.
15. Jagić, Vatroslav. 1910. Erinnerrungsblätter an Ivan Berčić und Dragutin Parčić. *Archiv für slavische philologie* (31): 288-300.
16. Jurčević, Ivan. 2002. *Jezik hrvatskoglagoljskih tiskanih brevijara*. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku.
17. Lukić, Milica. 2007. Šimun Milinović – bokokotorski biskup-glagoljaš i njegova uloga u oživljavanju čirilometodske ideje u drugoj polovici 19. stoljeća. U: *Zbornik V. međunarodnog znanstvenog simpozija Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Boka kotorska – jedno od izvorišta hrvatske pasionske baštine*. Jozo Čikeš (ur.). Zagreb: Udruga Pasionska baština, 143-153.
18. Lukić, Milica. 2010a. Ususret novijoj povijesti glagolizma. *Lingua montenegrina* 3 (5): 81-99.
19. Lukić, Milica; Pilj-Tomić, Marina. 2010b. Staroslavenske liturgijske knjige na hrvatskom nacionalnom prostoru. *Lingua montenegrina* 3/2 (6): 75-107.
20. Lukić, Milica. 2012a. Dragutin Antun Parčić i njegov Rimski misal slavenskim jezikom (Rim, 1893.) – (u povodu 100. obljetnice Parčićeve smrti i pretiska njegova glagoljskog Misala u Crnoj Gori). *Lingua montenegrina* 5/2 (10): 317-337.
21. Lukić, Milica. 2014. Cyrillomethodiana oživljena ili O Strossmayerovu projektu obnove Cyrillomethodiane. U: *Divanimo, dakle postojimo. Književnojezične i jezičnopovjesne studije*. Josip Cvenić (ur.). Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku, 210-241.
22. Lukić, Milica; Blažević Krezić, Vera. 2015. Parčićeva koncepcija obnove staroslavenskih liturgijskih knjiga u XIX. stoljeću. *Lingua montenegrina* 8/1 (15): 53-85.
23. Marković, Ivan. 2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
24. Mihaljević, Milan. 2009. Hrvatski crkvenoslavenski jezik. U: *Povijest hrvatskoga jezika – I. knjiga: Srednji vijek*. Ante Bičanić (ur.). Zagreb: Croatica, 283-349.
25. Mihaljević, Milan. 2012. Jezik kanona mise u Kožičićevu Misalu hruackom. *Fluminensia* 24 (1): 157-184.

26. Mrkonjić, Tomislav. 2008. J. J. Strossmayer i glagoljski misal iz 1893. *Slovo* (56-57): 379-389.
27. Petrović, Ivanka. 1979. Franjo Rački – otac hrvatske Cyrillo-Methodiane. U: *Zbornik zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU* (9): 47-99.
28. Reljanović, Marijo. 2001. Enciklika *Grande munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji. *Radovi zavoda za povijesne znanosti u Zadru* (43): 355-374.
29. Soldo, Antun Josip. 1990. Antun Dragutin Parčić i njegov glagoljski misal. *Slovo* (39-40): 167-181.
30. Šanjek, Franjo. 1993. *Crkva i kršćanstvo u Hrvata – srednji vijek*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
31. Šuljak, Andrija. 1994. Josip Juraj Strossmayer i čirilometodsko-glagoljska baština. *Diacovensia* (1): 275-294.
32. Šuljak, Andrija. 2007. Josip Juraj Strossmayer, duhovni pastir svoje biskupije. *Analizavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* (23): 157-172.
33. Tandarić, Josip Leonard. 1993. Oživljavanje hrvatske redakcije staroslavenskog jezika u bogoslužju. U: *Hrvatska glagoljska liturgijska književnost – Rasprave i prinosi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 78-84.
34. Žagar, Mateo. 1996b. Djelovanje Dragutina Antuna Parčića na Krku. *Slovo* (44-46): 406-412.